

UNIVERZITET U SARAJEVU – FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

ZAVRŠNI RAD

FILOZOFSKA METODOLOGIJA

STUDENT: Lamija Zalihić

MENTOR: Prof. dr. Nevad Kahteran

Sarajevo, mart. 2024.

UNIVERSITY OF SARAJEVO – FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF PHILOSOPHY

FINAL THESIS

PHILOSOPHICAL METHODOLOGY

STUDENT: Lamiya Zalihić

MENTOR: Prof. dr. Nevad Kahteran

Sarajevo, March. 2024.

Naziv odsjeka/katedre: Odsjek za filozofiju

Studijski program: Filozofija – nastavnički smjer

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Završni rad za II ciklus studija

Ime i prezime: Lamija Zalihić

Naslov rada: „Filozofska metodologija“

Vrsta rada: Završni magistarski rad

Broj stranica: Šezdeset i četiri (64)

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i Pravilima studiranja za prvi i drugi ciklus studija, integrisani, stručni i specijalistički studij na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis

Sarajevo, 15.03.2024.

SADRŽAJ:

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA.....	
1. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI.....	2
2. UVOD.....	4
3. FILOZOFIJA KAO UMIJEĆE PROBLEMATIZACIJE.....	6
4. FILOZOFSKA METODOLOGIJA.....	8
4.1. Šta otežava provođenje filozofske metodologije?.....	11
5. PRIKAZ METODA KROZ HISTORIJAT.....	14
5.1. Dijalektički metod.....	15
5.2. Skeptički metod.....	17
5.3. Kritički metod.....	20
5.4. Fenomenološki metod.....	21
5.5. Analitički i analitičko-lingvistički metod.....	24
5.6. Hermeneutički metod.....	26
5.7. Ludički metod.....	27
5.8. Sistematski metod.....	29
5.9. Metafilozofija	30
6. FILOZOFSKA METODOLOGIJA U OBRAZOVANJU.....	32
6.1. Naučiti ih kako da razmišljaju.....	32
6.2. Kako čitati filozofska djela?.....	34
6.3. Važnost dijaloga.....	35
7. RAZVOJ FILOZOFSKE METODOLOGIJE I DANAŠNJI PRISTUP.....	37
7.1. Da li je moguć progres u filozofiji?.....	41
8. EKSPERIMENTALNA FILOZOFIJA I INTUICIJA.....	47
9. CILJ FILOZOFSKE METODOLOGIJE I MOGUĆNOST DOSEZANJA ISTINE.....	53
10. ZAKLJUČAK.....	57
11. LITERATURA.....	58

NASLOV: FILOZOFSKA METODOLOGIJA

STUDENT: ZALIHIC LAMIJA

SAŽETAK: U radu se prezentuje filozofska metodologija kao jedna specifična disciplina koja istražuje put do istinitog saznanja o nekoj pojavi ili procesu. Cilj je prezentovati razvoj filozofske metodologije kroz historiju, njen uticaj na druge nauke, kao i današnju potrebu za modernizovanjem i napuštanjem nekih uvjerenja kojih su se filozofi držali kroz dugi vremenski period. Također, u radu se iznose pristupi koju filozofsku metodologiju čine drugačijom od metodologija svih drugih nauka i razlozi zbog kojih su podijeljena mišljenja kada je riječ o korisnosti same filozofske metodologije danas. Naglašava se njena važnost u obrazovanju, njena nužna povezanost sa eksperimentalnim pristupom, te se u konačnici pokušava dati odgovor na to da li je njena težnja za dosezanjem istine uopće ostvariva.

KLJUČNE RIJEČI: Metodologija, dijalog, aporija, istina, intuicija

TITLE: PHILOSOPHICAL METHODOLOGY

STUDENT: ZALIHIC LAMIJA

ABSTRACT: This paper presents philosophical methodology as a specific discipline which explores the way to true knowledge about a phenomenon or process. The goal is to present the development of philosophical methodology through history, its influence on other sciences, as well as the current need for modernization and abandoning some beliefs that philosophers held for a long period of time. Also, the paper presents the approaches that make philosophical methodology different from the methodologies of all other sciences and the reasons for which opinions are divided when it comes to the usefulness of philosophical methodology itself today. It emphasizes its importance in education, its necessary connection with the experimental approach, and ultimately tries to give an answer to whether its aspiration to reach the truth is even achievable.

KEY WORDS: Methodology, dialogue, aporia, truth, intuition

1. UVOD

Tema ovog rada dosta je obimna i o istoj bi se moglo napisati jako puno knjiga, ali moj cilj je na jedan kraći ali sveobuhvatan, koncizan, i nadam se, jasan način izložiti, prije svega, šta je filozofska metodologija i kako smo došli do kreiranja tog termina kroz historiju razvoja filozofije.

Kao što ću kroz rad objasniti, metodologija je dio same filozofije i izgovarajući jedno, drugo kao da se podrazumijeva a uz to, filozofija je sama po sebi, sa mnogobrojnim pristupima, teoretska podloga i metodologija kojom se služe skoro pa sve nauke. Filozofija može bez nauke, ali nauka ne može bez filozofije, “potreba je filozofije da zadovolji svoju najvišu unutrašnjost – mišljenje.”¹

Ni u kom slučaju nemam namjeru davati primat teoriji nad praksom, ali je neosporna temeljna važnost teoretskog predznanja za bilo kakvo djelovanje (tačnije, za bilo kakvo smisleno i svrsishodno djelovanje).

Sam rad ću početi sa objašnjenjem umijeća filozofije, objasniti u čemu se ogleda specifičnost filozofske metodologije, te izložiti oprečna mišljenja kada su u pitanju stavovi o tome da li filozofija zaista ima vlastitu metodologiju. Također, potrebno je definisati i naglasiti načela, principe i pravila koji su nužan dio svake nauke, i koje ona mora ispunjavati da bi joj se uopće priznao taj status.

Pokušati ću u jednom poglavlju napraviti kratak historijski prikaz najbitnijih i najuticajnijih filozofskih pristupa i metoda uz stavljanje akcenta na to da su danas u većini slučajeva ti pristupi isprepleteni i da se današnji filozofi (bar većina njih) zalažu za pluralistički pristup.

Jedno od bitnijih poglavlja jeste ono koje se odnosi na primjenu filozofske metodologije u obrazovanju, ponajviše za one studente koji su izborom nastavnčkog smjera iskazali svoju želju da se u budućnosti posvete radu u prosvjeti.

Jako je bitno staviti fokus na današnjicu do koje je razvoj filozofske misli doveo, i vođena time u jednom poglavlju posvetiti ću se razmatranju eksperimentalne filozofije koja je svoj procvat doživjela krajem 20. stoljeća. Ona se razvila iz potrebe da filozofija, prateći duh vremena, i dalje bude interesantna, aktualna i konkurentna samom razvoju prirodnih nauka, kako bi na taj način

¹ Lauc, Ante „Metodologija društvenih znanosti“ Osijek: Sveučilište J.J.Strossmayera, Pravni fakultet, 2000. str. 85.

svima onima koji se danas pitaju „koja je korist od filozofije?“ pokazala da bez nje skoro pa niti jedna nauka ne bi imala čvrste temelje.

Josip Mužić naglašava da se u konačnici ne radi više samo o nauci i potrazi za istinom već da je bitno osvijestiti se za spoznaju da „misao nije odvojena ili smještena u neku virtualnu dimenziju, već da ona izražava i oblikuje samu osobu, a onda i u velikoj mjeri i ono što je okružuje.“² Sam Platon je u djelu Teetet rekao da filozofija počinje sa čuđenjem a eho se ponavlja u Aristotelovom „Upravo su čuđenje i zaprepaštenje naveli ljude ka tome da počnu da filozofiraju, a to ih i dalje vodi.“³

Vođena tom mišlju, pokušati ću u narednim stranicama izložiti i naglasiti važnost i razvoj filozofije i filozofske metodologije.

² Mužić, Josip „Filozofska metodologija“ Split: Naklada Bošković, 2007. str. 9.

³ Kisak, Paul „Philosophical Methodology: The Methods of Philosophical Inquiry“ CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016. str. 11.

2. FILOZOFIJA KAO UMIJEĆE PROBLEMATIZACIJE

Damir Smiljanić je u knjizi „Aporetika: Nacrt filozofske metodologije“ naglasio da je polazište same filozofije upravo u problemu, odnosno problemima. Izraz problemsko filozofsko mišljenje za njega je pleonazam. “Ako se uopće može govoriti o tome da nauka i spoznaja od nečega počinju onda je to od problema. Ne od opažaja, promatranja, niti skupljanja podataka. Nema znanja bez problema, a ni problema bez znanja. Spoznaja počinje napetošću između znanja i neznanja.”⁴

Filozofsko mišljenje nazivamo aporetičkim zato što se bavi neriješivim problemima. Filozofija promišlja problematičnost problema i njegovu prirodu. Ona se ne bavi samo pojedinačnim problemima nego se istovremeno pita šta uopće znači da je nešto problematično. Zbog svega toga Smiljanić je mišljenja da samu filozofiju možemo nazvati i umijećem problematizacije.

“Sam pojam aporetika možemo tumačiti na širi način gdje se odnosi na svaku nerazriješivu problematiku koja ne mora da bude isključivo filozofske prirode, dok se u užem smislu odnosi na filozofske probleme.”⁵

Filozofski problemi nastaju kada konceptualiziramo svijet i otkrijemo da te koncepcije ne uspijevaju, iz različitih razloga, da budu uklopljene u realni svijet u kojem živimo i djelujemo. Problemi nastaju zbog nemogućnosti da nešto shvatimo ili pak da vidimo kako se naše ideje slažu jedna sa drugom, a ne zato što nam nedostaje informacija ili znanja. Klasični problemi filozofije, kao što su npr. dualnost uma i tijela, skepticizam, problem zla, kao i razna primijenjena etička pitanja kao što su abortus ili rat, mogu se shvatiti kao takvi problemi u našim koncepcijama. U svakom od ovih slučajeva filozofski problem je nemogućnost da se shvati i objasni problem koji ostaje čak i nakon što prikupimo sve empirijske informacije ili utvrđeno znanje.

“Možemo se izraziti ničeanski pa reći da je u filozofiji uvijek na djelu vraćanje istog”⁶ - u našem slučaju mislimo na problem, problem od kojeg se ne bježi jer je sama filozofija problemskog karaktera i aporetika je u njenoj srži.

⁴ Popper, Karl Raimund „U potrazi za boljim svijetom-predavanja i napisi iz trideset godina“ Zagreb: KruZak, 1997. str.76.

⁵ Smiljanić, Damir „Aporetika – Nacrt filozofske metodologije“ Akademski knjiga, Novi Sad, 2016. str.39.

⁶ Ibid. str.15.

Važno je napomenuti da je filozofija, u dalekoj prošlosti, predstavljala univerzalnu nauku i da su upravo pod njenim okriljem svoje utočište nalazile mnoge današnje prirodne i društvene nauke, među kojima je čak i umjetnost. Upravo kroz to, na posredan način nam biva predočena jedna od osnovnih ljudskih potreba i želja, da dosegne do sveobuhvatnog shvaćanja svijeta.

“Kao primjer možemo navesti antičku Grčku u kojoj je filozofiju činilo sedam takozvanih “slobodnih vještina” koje su bile podijeljene u Trivium (gramatika, retorika, dijalektika) i quadrivium (aritmetika, geometrija, astronomija i muzika).”⁷ Sasvim je razumljivo da je kasnije gomilanje znanja o svijetu, kao i povlačenje oštre razlike i sukoba između prirodnih i humanističkih nauka, dovelo do toga da su se pojedine od ovih disciplina odvojile kao samostalne nauke. Sve to je dovelo do toga da je filozof, zbog manjkave specijalizacije u okviru svih tih disciplina, izgubio pravo da se smatra osobom koja “drži istinu u šaci”. Sam pojam istine i tumačenje iste jeste nešto što će nas pratiti kroz cijeli tok ovog rada.

Filozofiju ne shvaćamo kao izraz duha vremena uprkos tome što postoje mode kako u filozofiji tako i u svim naukama. Upravo to Popper primjećuje, i u knjizi “U potrazi za boljim svijetom” kaže da “onaj tko ozbiljno traga za istinom neće slijepo slijediti modu već će biti nepovjerljiv prema njoj, pa čak se i boriti protiv nje.”⁸

⁷ Kisak, Paul „Philosophical Methodology: The Methods of Philosophical Inquiry“ CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016. str. 45.

⁸ Popper, Karl Raimund „U potrazi za boljim svijetom-predavanja i napisi iz trideset godina“ Zagreb: KruZak. 1997. str. 182.

3. FILOZOFSKA METODOLOGIJA

Počnimo sa etimološkom analizom riječi „metodologija“ (grč. Methodos, meta-iza, poslije; hodos-način, put; logos-riječ, govor, mišljenje, nauka) - nauka o cjelokupnosti svih oblika i načina istraživanja s ciljem dolaska do znanja, nauka o metodama, skup načela i smjernica.

Metodologija također ima različita značenja u ovisnosti od toga da li je definišemo kao opću, pa je tako nauka o naučnim metodama, ili pak kao posebnu pa u tom slučaju predstavlja skup metoda koje se koriste u nekom istraživanju.

Metode jesu raznovrsni alati, tehnike i postupci koji se koriste u svrhu dosezanja cilja u datoj oblasti. „Metoda – latinski methodus, grčka methodos - znači način, put, postupak koji upotrebljavamo da bismo postigli neki cilj. Metode se često shvaćaju kao nešto vanjsko i strano onome što se pomoću njih proučava. Nasuprot tome, neki filozofi, Hegel npr. smatraju da metoda mora odgovarati predmetu na koji se primjenjuje, i da je ona samo unutrašnja organizacija ili struktura svog sadržaja.“⁹ „Kod intelektualnog rada imamo više metoda: usvajanje znanja je učenje, prenošenje je didaktika a istraživanje je naučni rad.“¹⁰

Nerijetko se dešava da ljudi pojmove metodologija i metodika koriste kao sinonime pa je ovdje potrebno naglasiti razliku koja među njima postoji. „Metodologija istražuje kako doći do istinitog saznanja o pojavi, procesu, a metodika istražuje kako uticati na pojavu ili proces, kako stvoriti novu - ona omogućava da se naučno saznanje praktikuje.“¹¹

Profesor Dževad Termiz je u knjizi „Metodologija društvenih nauka“ također postavio pitanje „Šta je metodologija?“ i pri tome iznio dva mišljenja. „Po jednom mišljenju metodologija kao posebna naučna cjelina ne postoji i samo je segment epistemologije kao filozofske discipline. Po drugom „metodologija je naučna disciplina logike i teži, najvjerojatnije, tome da bude posebna specijalna nauka.“¹²

Postoji jasna distinkcija između naučne i filozofske metodologije iz prostog razloga što se smatra da je sama veza između filozofije i metodologije drugačije naravi. „To proizlazi ne samo

⁹ Filipović, Vladimir „Filozofijski rječnik“ Zagreb: Matica Hrvatska, 1965. str.256.

¹⁰ Mužić, Josip „Filozofska metodologija“ Split: Naklada Bošković, 2007. str. 40.

¹¹ Termiz, Dževad „Metodologija društvenih nauka“ Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta, 2022. str. 47.

¹² Ibid. str. 41.

iz toga što je filozofija uvijek metoda, jer filozofski misliti pretpostavlja nužno i znati kako to činiti, nego vrijedi i obrnuto prema kojem upotreba određene metode od strane filozofa već pretpostavlja i jednu filozofiju.”¹³ Mogli bismo reći da, na neki način, izraditi metodologiju već znači činiti filozofiju obzirom da se pri tome koristimo određenim filozofskih shvaćanjima.

Mužić naglašava da je prvi i najopštiji izvor metodologije upravo filozofija, posebno epistemologija. “Također, ono što filozofskoj metodologiji daje poseban status jeste i to da ona nije ograničena niti u predmetu istraživanja niti u metodama kojima se koristi, a što je slučaj kod metodologija drugih nauka, i pri tome ona ni u kom slučaju ne žrtvuje niti gubi na unutrašnjoj povezanosti.”¹⁴

S jedne strane filozofija je nauka koja ide za sveobuhvatnom mudrošću, skupa sa njenom subjektivnom dimenzijom koju tvore filozofi kod kojih misao teži ka potpunom utjelovljenju u vlastitom životu. S druge strane imamo metodologiju koja označava skup metoda koje se koriste za postizanje zadanih ciljeva. Nije riječ o jednoj već o više metoda i taj pluralizam nužan je kako bi se obuhvatili razni oblici djelovanja i zadržala otvorenost u istraživanju za nova pitanja, otkrića i postavke.

Neosporan je doprinos koji filozofija ima u pomaganju drugim naukama da promišljaju i poboljšavaju vlastita polazišta, metode i ciljeve, ali ona ima, kako pravo tako i obavezu, da koristi i razvije vlastitu metodologiju. „Filozofska metodologija istražuje deskriptivna pitanja, kao što su metode koje su filozofi zapravo koristili, i normativna pitanja, kao što su koje metode treba koristiti ili kako napraviti dobru filozofiju.”¹⁵ Normativno pitanje filozofske metodologije je prilično kontroverzno jer različite škole filozofije često imaju vrlo različite poglede na to šta čini dobru filozofiju i kako je postići.

Aristotel vidi „oslobodilačku“ ulogu filozofije u tome što je u svojoj težnji, među svim drugim naukama upravo ona ta koja postoji radi sebe same.

“Marksisti filozofiju nisu smatrali naukom zbog nemogućnosti da pruži empirijsko istraživanje i empirijsku verifikaciju. i iako je istina da u metodologiji postoji saglasnost o tome

¹³ Mužić, Josip „Filozofska metodologija“ Split: Naklada Bošković, 2007. str. 43.

¹⁴ Ibid.str.44.

¹⁵ https://hmn.wiki/bs/Experimental_philosophy

da je neophodna verifikacija prakse, stava jasno izrečenog da su empirijska istraživanja u okviru dotične nauke neophodna, nema.”¹⁶ Teorijska naučna istraživanja nezaobilazan su dio svakog procesa jer ona uopćavaju i generalizuju rezultate empirijskih istraživanja, objedinjuju teorije manjeg obima, kritika su i osnova za verifikaciju srodnih teorija kao i inspiratori novih istraživanja- teorija je bitan i nužan dio svake nauke.

Jasno nam je da o kojoj god vrsti teoretskog istraživanja mi pričamo ono u suštini mora da bude bazirano na nekoj temeljnoj ideji koja se kao takva izražava kroz pojmove, stavove, sudove i zaključivanja, i zato nam je potrebna analiza koju nazivamo “ideografska analiza”. Neophodna nam je konceptualizacija kojom će se sistem ideja koje su predmet istraživanja objasniti.

“Za filozofiju moramo konstatovati da je sama po sebi jedan oblik ljudske prakse jer je ljudsko promišljanje ujedno iskazivanje misli i zamisli. Njen predmet promišljanja čini ljudska stvarnost (opća, prošla, sadašnja i buduća) pa je i više nego jasno da je filozofija tu u službi ljudskog društva.”¹⁷

Kada govorimo o samoj strukturi metodologije možemo je podijeliti na logički, epistemološki i naučno strategijski dio. Prva treba da logička pravila adaptira svojstvima predmeta nauke, druga da poveže naučna saznanja sa metodološko-metodskim saznanjima u jednu funkcionalnu cjelinu, a treća da otkrije praznine i teškoće naučnog saznanja i metoda istraživanja.

“Sintetički iskazana, bitna osnovna funkcija metodologije je svestrani, uspješan i dinamičan razvoj nauke, povećanje pouzdanosti i olakšavanje sticanja naučnog saznanja o predmetu i metodu nauke. Ona je i teorijska i empirijska, i normativna, i primjenjena, i kritička, i instruktivno praktična, i tehnička nauka.”¹⁸ Mužić smatra da sama metodologija funkcionira prolaženjem kroz četiri bitna koraka: Sumnju, pitanje, objašnjenje i opravdanje.”¹⁹

John Bengson u poglavlju knjige “Filozofska metodologija” koje se bavi procesom prikupljanja podataka navodi da se filozofski podaci značajno razlikuju od podataka za druge nauke. Oni predstavljaju polaznu tačku za teorijsku refleksiju, inputi su za teoretisanje ali način

¹⁶ Termiz, Dževad „Metodologija društvenih nauka“ Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta, 2022. str. 31.

¹⁷ Ibid. str. 33

¹⁸ Ibid. str. 46.

¹⁹ Mužić, Josip „Filozofska metodologija“ Split: Naklada Bošković, 2007. str.117.

njihovog prikupljanja i predstavljanja otežava sam proces.²⁰ Navodi neke od mogućih procedura kroz koje prolazimo pri prikupljanju podataka za primjenu filozofske metodologije i obrade istih:

- percepcije predmeta u okruženju,
- intuicija o misaonim eksperimentima,
- introspekcija fenomenalnih stanja,
- zdravorazumske presude o tome šta postoji, šta se zna,
- zamišljanje budućih mogućnosti,
- statistička analiza rezultata ankete,
- traženje izvora prakse,
- interpretiranje teksta upotrebom posebne hermeneutike,
- induktivno zaključivanje iz posmatranih uzoraka,
- lingvistički sudovi o gramatici, značenju i uslovima istine.²¹

3.1. Šta otežava provođenje filozofske metodologije?

Važno je navesti i ono što otežava samo provođenje filozofske metodologije. Filozofija postavlja i bavi se fundamentalnim pitanjima, i primjećuje se da nije u stanju na njih dati odgovor. Sve druge nauke bilježe napredak jer se bave pitanjima koja su trenutna, aktualna i koja se ne dotiču fundamentalnih pitanja ali kao nauke napreduju.

Postoje logičke varijable i konstante, i jasno nam je da su konstante one koje više privlače pažnju filozofa i logičara što ima smisla jer one jesu najapstraktnije kategorije savremene logike i pojmovi stalnih značenja. Međutim, baš zbog te apstraktnosti mnogi logičari ih smatraju apriornim

²⁰ Bengson, Cuneo, Shafer-Landau „Philosophical Methodology: From Data to Theory“ Oxford University Press, 2022.str.57.

²¹ Ibid. str. 63.

konvencijama, funkcijama, nepotpunim simbolima koji ne sadrže neposredno objektivno iskustvo, te mogu da se definišu uz pomoć pojmova koji ne sadrže iskustvene elemente.

“Svrstavanje u kategorije je nužnost, ali kad se kategorije smatraju definitivnim, onda je ono patološko jer spriječava ljude da uvide proizvoljnost tih kategorija, a kamoli da ih revidiraju.”²²

Neke neskladnosti i problemi nastaju i zato što postoji više koncepcija nekog pitanja koje jesu svaki naizgled legitiman, ali nekonzistentan jedan s drugim. Na primjer: biologija može predstavljati jednu koncepciju “ljudske prirode”, psihologija drugu, a religija treću.

Druge nepodudarnosti proizlaze iz sukoba između naših koncepcija i naših iskustava. Na primjer: “Obično mislimo da je dobro biti slobodan, ali ponekad se osjećamo sretnije kada nam se kaže šta da radimo. Alternativno, možemo misliti da je “sreća” raditi ono što želimo, ali tada otkrijemo da smo nesretni kada predugo slijedimo svoje hirove.”²³

Također možemo imati neskladne implikacije naših koncepcija. Na primjer: Smatramo da slobodu treba sačuvati, ali shvaćeno kao kategorički imperativ, to dovodi do problematičnih implikacija.

“Dozvoljavamo li ljudima da puše u javnosti, oduzimajući na taj način slobodu drugima u okruženje bez dima, ili spriječavamo pušenje u javnosti i na taj način oduzimamo slobodu pušačima? Čini se da se od nas traži da učinimo jedno ili drugo, ali implikacije i jednog i drugog nisu u skladu s našom koncepcijom da slobodu treba univerzalno očuvati.”²⁴

Naše teorije mogu implicirati kontraintuitivne implikacije koje nerado prihvaćamo. Na primjer, naša teorija etike može zahtijevati od nas da izvršimo radnje za koje mislimo da su nepravedne ili nemoralne. Konačni izvor nepodudarnosti je kada naše lične koncepcije nisu logički koherentne. Možemo vjerovati u dvije ili više stvari koje obje izgledaju ispravno, ali koje zajedno ne mogu biti tačne.

²² Taleb, N. Nicholas „Crni labud: uticaj krajnje nevjerovatnih zbivanja“ Smederevo: Heliks, 2022. str. 16.

²³ Golding, Clinton ““THAT’S A BETTER IDEA!” PHILOSOPHICAL PROGRESS AND PHILOSOPHY FOR CHILDREN” University of Melbourne Graduate School of Education (<http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=512051711004>) str.20.

²⁴ Golding, Clinton „*A Conception of Philosophical Progress*“ 2011, Univesity of Otago (<https://core.ac.uk/download/pdf/48857114.pdf>) str.7.

“Informacije koje steknemo primjenom nauke mogu nam pomoći da sprovedemo u djelo te odluke, ali nam ne mogu reći da li su one ispravne. U oblasti morala nedostaje nam proces verifikacije koji bi bio jednako moćan i univerzalno prihvatljiv kao eksperimentalni metod u oblasti deskripcije.”²⁵

“U konačnici, metodologija nije obrazac koji će omogućiti naučnu spoznaju niti može nekoga naučiti kako da se bavi naučnim radom. Njena vrijednost jeste u tome da pomogne da se naučno i kritički razmišlja i da se tako pristupi razmatranju problema koji se istražuje.”²⁶

Filozofski problemi su konceptualni, a ne empirijski, i ne mogu se riješiti bez obzira na to koje su empirijske informacije prikupljene.

²⁵ Peterson, Jordan „Mape značenja: arhitektura vjerovanja“ Zemun: Publik Praktikum, Harmonija, 2020. str. 33.

²⁶ Mužić, Josip „Filozofska metodologija“ Split: Naklada Bošković, 2007. str. 53.

4. PRIKAZ METODA KROZ HISTORIJAT

U ovom poglavlju izložene su one metode za koje su većina filozofa složni u tome da su uticale, i da i dalje utiču na razvoj filozofske misli i djelovanja.

Postoje raznovrsne podjele filozofskih metoda, Smiljanić npr. fenomenološku metodu u potpunosti izbacuje, „smatrajući da je njen karakter deskriptivan i da ta vrsta pristupa nije u stanju problem formulirati, obrađivati niti riješavati.“²⁷ Po njemu, ona kao takva zahtjeva određeni stav neutralnosti ili nezainteresovanosti dok problemi, s druge strane, zahtijevaju puno angažovanje onoga ko se njima bavi. On također navodi i metodu koju nisam pronašla u drugim knjigama ali koju sam u ovom radu pomenula, a to je ludički metod.

Mužić će filozofske metode primarno podijeliti na empirijsko-racionalnu koja vidi dva izvora znanja. No izuzev nje postoje i oni koji zastupaju isključivo empirijsko mišljenje i porijeklo znanja vide ovisno o iskustvu, pri tome slijedeći induktivni put ka spoznaji. F. Bacon je 1620. godine u knjizi „Novum Organum“ predložio empirizam kao novu naučnu metodologiju i kao osnov spoznaje. Njegov induktivni pristup zamjenjuje Aristotelov „Organon“ i tradiciju do tada uvažavane skolastičke logike i silogističke dedukcije. Među najpoznatije empiriste spadaju John Locke, George Berkeley i David Hume.

Ne smijemo se zaludivati u negiranju empirijskog značaja, iskustvo jeste početak svega ali ono nam ne objašnjava niti pruža poznavanje uzroka i prvih počela. Aristotel se pita „Šta ako je znanje asimptota, nešto poput Zenonove strijele ispaljene u pravom smjeru koja nikada ne doseže konačni cilj?“²⁸ Samo osam godina nakon Novum Organuma na filozofskoj sceni pojavio se Rene Descartes sa racionalističkim pristupom i dva osnovna načina spoznaje: logičko-matematička dedukcija, zajedno s racionalnom intuicijom. On to i izlaže u djelu „Pravila za upravljanje duhom“ (napisano 1628. ali objavljena tek posthumno 1701.), kao i u svom najpoznatijem djelu „Rasprava o metodi“ iz 1637. godine.

²⁷ Smiljanić, Damir „Aporetika – Nacrt filozofske metodologije“ Akademska knjiga, Novi Sad, 2016. str. 186.

²⁸ Mundine, Shoppa, Zanardi „Comparing philosophical methods: A way forward“ USA: Forty Acres Press, 2018.str.26.

Zagovornici racionalizma jedini pravi put ka doseganju istine vide u razumu, racionalnoj metodi koja iako je svjesna da mi znanje prihvatamo putem naših osjetila, smatra da je ta vrsta znanja zbunjajuća i nepouzdana. Racionalna metoda kombinuje indukciju i dedukciju.

Grubi racionalisti apriornu metodologiju filozofije smatraju vrlinom. Prema njima, to čini filozofske rezultate posebno pouzdanim, jer su imuni na perceptualne greška. Grubi empiristi apriornu metodologiju filozofije smatraju porokom. Prema njima, to čini filozofske rezultate posebno nepouzdanim, jer su imuni na percepcijske korekcije. Malo je savremenih filozofa koji imaju hrabrosti biti grubi racionalisti.

S obzirom na očigledno odsustvo značajnog broja saglasnih rezultata u filozofiji, grubi racionalizam nije lako održati. "Mnogi savremeni filozofi imaju neke simpatije prema grubom empirizmu, posebno kada ide pod prihvatljivijim imenom "naturalizam." Međutim, ta simpatija ponekad ima jako mali uticaj na njihovu filozofsku praksu: oni i dalje filozofiraju na stari način, samo dodajući naturalizam svojoj listi apriornih ubjeđenja."²⁹

"Grubi racionalisti, grubi empiričari i lingvistički ili konceptualni filozofi (oni koji idu na lingvistički ili konceptualni zaokret) dijele zajedničku pretpostavku: da je apriorna metodologija filozofije duboko različita od a posteriori metodologije prirodnih nauka; to nije puka razlika između različitih primjena iste temeljne metodologije."³⁰

4.1. Dijalektički metod

Dijalektika je prije svega jedan način razmišljanja, filozofski medij u kojem kontradiktornosti nisu „dead end“ nego upravo starting point jedne kontemplativne aktivnosti. Argumentovanje kroz stalne teze i antiteteze a sve s ciljem kvalitativnog unaprijeđenja samog dijaloga.“ Dijalektika jeste aporetika u čistoj formi, proturječnost jeste srž mišljenja i same stvarnosti. Kod Arisotela pronalazimo da je njen glavni zadatak da u sklopu logike pronađe adekvatne topose diskursa i provjeri istinitost određenih mišljenja.“³¹

²⁹ Williamson, Timothy "The Philosophy of Philosophy" 2007. Blackwell Publishing. ([L-G-0000578032-0015286264.pdf](#) (e-bookshelf.de) str.17.

³⁰ Ibid.str.20.

³¹ Smiljanić, Damir „Aoretika – Nacrt filozofske metodologije“ Akademska knjiga, Novi Sad, 2016. str. 37.

“Karl - Martin Dietz nam objašnjava da porijeklo izvornog naziva dijaloga potiče od Heraklita koji je bio mišljenja da je upravo logos taj koji daje odgovor na pitanje o svijetu kao cjelini i svjedoči nam o tome kako je sve na neki način uvezano. Logos je princip koji to shvata, a dialogos je vrsta mišljenja, djelovanja i govora kroz koju logos prolazi. Heraklitova dijalektika predstavlja jedinstvo opozita, sve je u stalnoj promjeni upravo kao rezultat unutrašnjih oprečnosti. Heraklit iz tog razloga smatra da je historija dijalektike ništa drugo do sama historija filozofije.”³²

Mnogi filozofi najvećim remek djelom antičke dijalektike smatraju Platonovo dijelo “Parmenid” u kojem se vodi rasprava oko temeljnih ontoloških pojmova bitka i nebitka, izražena u dijalektičkoj formi.

U srednjovjekovnoj filozofiji dijalektika se nazivala i logikom i bila je jedna od tri grupe humanističkih nauka, odnosno “liberal arts” koje su učene na univerzitetima kao dio triviuma. Trivium je uključivao još retoriku i gramatiku.³³

U modernoj zapadnoj filozofiji 18. stoljeća koncept dijalektike biva postavljen od strane Hegela a dijalektika definisana kao metod po kojem se ljudska istorija odvija, istorija napreduje kao jedan dijalektički proces. Hegel dijalektiku razrađuje u sistemu apsolutnog idealizma kao formu kretanja mišljenja i bivanja.

“Postoje oni koji Hegelovu dijalektiku preuzimaju kao takvu, kao medij oslikavanja stvarnosti, (desnohegelovci) ali također postoje i oni “lijevi” kao što su Karl Marks i frankfurtska škola smatrajući da je ona samo medij kojim se kritikuje ideologija.”³⁴

“Polovinom 20. stoljeća Adorno iznosi mišljenje o dijalektici kojim želi da prevaziđe afirmativni karakter Hegelove dijalektike koji se ogleda u hipostaziranju kategorija identiteta, totalizaciji, i insistiranju na jedinstvu pojma i stvari, duha i stvarnosti.”³⁵

Adorno želi da promišlja “neidentično”, za njega je dijalektika svijest o neidentičnosti. Smatra da postoje realni, objektivni, u konačnici materijalni zakoni svijeta iskustva koji ne smiju biti osiromašeni zbog težnje dijalektike da nas prisili na usvajanje prinudnog karaktera logike.

³² Kisak, Paul „Philosophical Methodology: The Methods of Philosophical Inquiry“ CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016. Str. 42.

³³Ibid. Str. 45.

³⁴ Smiljanić, Damir „Aporetika – Nacrt filozofske metodologije“ Akademska knjiga, Novi Sad, 2016. str.65.

³⁵ Ibid.str. 69.

“Upravo ono što prebacuje dijalektici jeste panlogizam (Hegelovo izjednačavanje umnosti i stvarnosti – učenje da je um u osnovi svega). Adorno naglašava važnost pojedinosti i smatra da je cjelina, uvijek i nužno, laž i neistina, te da je sve promjenjivo i sklono propadanju.”³⁶

On se zalaže za “otvoreno filozofiranje”, ono u kojem ne zauzimamo niti jedno stajalište kao konačno i ovdje bismo mogli reći da Adorno na neki način spada u Smiljanićev ludički pristup filozofiranju. Za Adorna uspjeh negativne dijalektike je u saznanju njenog neuspjeha.

„Dijalektika je uvijek, manje ili više, bila protest protiv određenih jednostranosti u filozofiji ili nauci i istovremeno insistiranje da se svestranije priđe datom problemu - drugo je pitanje koliko su dijalektičari bili dosljedni sami sebi i koliko su to uopće mogli biti na datom stepenu razvoja saznanja. Bitno je da je totalitet stvari i pojava bio u središtu njihovog razmatranja.”³⁷

4.2. Skeptički metod

Filozofiranje može započeti nekim jednostavnim sumnjama u prihvaćena uvjerenja, i sasvim je normalna i česta pojava da početni impuls filozofiranju proizađe upravo iz sumnje, na primjer, da ne razumijemo u potpunosti i nismo u stanju u potpunosti opravdati čak ni svoja najosnovnija uvjerenja o svijetu.

Skeptici umanjuju značaj dijalektike, smatraju je sofisterijom, a njene probleme neutemeljenim sofizmima i prividnim paradoksima. Ono što im najviše smeta jeste njeno provociranje formalno logičkih načela u kojima se prihvata da jedna ista stvar može ujedno biti i njena suprotnost. “Friedrich Durrenmatt je rekao da ko se suoči sa paradoksom taj se samo prepušta stvarnosti. Da skeptici ne postoje, epistemolog bi ih sasvim sigurno trebao izmisliti. Kao cilj epistemologije mnogi vide ne to da pobiju skeptička uvjerenja nego da izgrade jednu analitičku nauku dokazivanja koja treba da pokaže kako je spoznaja moguća, ako je moguća.”³⁸

Utemeljiteljem skeptičke škole smatra se Piron iz Elide (4.st.bc.), ali o njegovim učenjima imamo posredno znanje koje nalazimo u spisima njegovog učenika Sekst Empirika (2 stoljeće

³⁶ Jelkić, Vladimir „Nietzche i Adorno; kritika filozofije u spisu „Negativna dijalektika“ Hrvatsko Filozofsko društvo; Zagreb,1990. str.18.

³⁷ Goldman, Lisjen „Humanističke nauke i filozofija“ Beograd: Kultura, 1960. str. 6.

³⁸ Smiljanić, Damir „Aporetika – Nacrt filozofske metodologije“ Akademska knjiga, Novi Sad, 2016. str.78.

nove ere). Njegova djela glavni su izvor antičkog skepticizma - pironizma. Osnovna načela baziraju se na stavu da ne možemo vjerovati u istinitost neke pojave jer uvijek možemo naći i njenu suprotnost. Obzirom da nema načina ni kriterija da jednoj od suprotstavljenih pojava damo prednost jedino što možemo jeste da se suzdržimo od svakog suda.

Za antičke filozofe skepticizam je bio način života i predstavljao je suprotnost dogmatskim epistemologijama. S druge strane, novovjekovni, moderni skepticizam biva utemeljen od strane Descartesa (17. stoljeće, i sa njegovim pitanjem kako uopšte možemo sa sigurnošću tvrditi da bilo šta znamo o svijetu koji nas okružuje). Descartes pokušava pronaći čvrste i postojane temelje za nauku pa njegov skeptički pristup ujedno nosi naziv i metodski skepticizam.

Znači, za razliku od pironovskog skepticizma kojem je svaki sud vjerovatan kao i njegova negacija, Descartesov skepticizam dovodi u pitanje samu istinitost suda.

Razlika između ova dva oblika skepticizma je i u tome što antički, pironski skepticizam, ima praktični cilj, kao što su imale i mnoge škole tog doba (stoici, epikurejci), uzdržati se od suda s ciljem dosezanja „eudaimonie“ kroz prethodni dolazak u stanje ataraksije kao rezultat prihvatanja da je nemoguće dosegnuti istinu i potpunu spoznaju.

Filip Grgić, u knjizi o antičkom pironizmu, fokusirajući se upravo na Sekst Empirika, pita se da li je moguće da skepticizam koji želi da istražuje bude istovremeno onaj koji se uzdržava od suda. „Mogućnost pomirenja pronalazi u objašnjenju da sudržavanje od suda omogućava neuznemireno upuštanje u daljnja istraživanja uz prihvatanje toga da istina nije jedna i za sva vremena i da je istraživanje cilj sam po sebi.“³⁹

„Pironovac će zato biti “sveden na potpunu neaktivnost, nepomičan poput kakve biljke, budući da ga suzdržavanje od suda priječi da išta izabere ili izbjegne.”⁴⁰

Važno je pomenuti i najpoznatije skeptičke argumente koji su nazvani Agripina trilema (po skeptiku Agrippu). Ova trilema nastoji da ospori mogućnost dolaska do opravdanog vjerovanja.

³⁹ Grgić, Filip „Skepticizam i svakodnevni život: ogledi o antičkom pironizmu“ Zagreb: Matica Hrvatska, 2017. str.57.

⁴⁰ Ibid.str.118.

Prvi je modus beskonačnog regresa u koji zapadamo u stalnom smišljanju novih odgovara. Drugi nastaje kroz kreiranje dogmatske pretpostavke, odbijanjem da ponudimo odgovor, a treći je ponavljanje rečenog, odnosno ciklično zaključivanje.

Ako težimo da nađemo izlaz iz beskonačnog regresa opravdanja ostaje nam da pronademo sudove koji sprječavaju zahtjev za opravdanjem, ne traže ga ili ne dozvoljavaju. Ovdje navodimo fundacionalne teorije znanja i opravdanja koje traže ta bazična vjerovanja. Zajedničko svim tim teorijama je vjerovanje da postoji jedna povlaštena vrsta vjerovanja i bazira se na racionalnoj vjerodostojnosti. „Za ovo su nam potrebni uvjerljivi primjeri intrinzične vjerodostojnosti (npr, matematičke činjenice, apriorno znanje, zatim osjeti(npr.osjet bola)). Ali da bismo i ovo prihvatili, za matematičke sudove treba razumijevati cjeli sistem, a problem osjeta je što ne mogu da budu u logičkim odnosima s vjerovanjima. Ako prihvatimo da su vjerodostojni zbog naše općenite pouzdanosti, da su vjerodostojni po sebi, opet primjenjujemo Agripinu trilemu (dogmatizam).“⁴¹

Dalje se kružno zaključivanje pojavljuje kao opcija jer se naše vjerovanje smatra kao jedan složen sistem i ovdje govorimo o teoriji koherentnosti koja smatra da su vjerovanja opravdana jer su sistematski međusobno povezana. Za ove teorije kažemo da su radikalno holističke, gdje je vjerovanje opravdano u ovisnosti od toga kako se uklapa u sistem. Ovdje je problem što bismo morali pretpostaviti da zahvatamo cijeli sistem vjerovanja, i ovo nas opet vodi u dopuštanje „doksatičkog preduvjerenja“. Mi ne možemo znati da li su naša holistička vjerovanja opravdana.

Vidimo da ni teorija fundacionalizma ni koherentnosti nisu u stanju da riješe Agripin problem jer se na kraju ide ili u cirkularnost ili u neko puko uvjerenje. Bitno je pomenuti i važnost kontekstualizma koji govori o dijalektičnosti okoline i o tome da se adekvatnost dokaza stalno mijenja, bilo zbog novih dokaza ili promjene situacije.

Kontekstualizam je na neki način oprečan tradicionalnom shvaćanju. Tradicionalno shvaćanje zahtjeva pozitivan dokaz koji znači da je racionalno vjerovati samo ako možete pokazati da ste u pravu. S druge strane, kontekstualizam daje prostor za ispravke, pogreške, i on smatra da biti racionalan znači biti spreman braniti i modificirati svoja gledišta kako se problemi budu pojavljivali.

⁴¹ Grgić, Filip „Skepticizam i svakodnevni život: ogledi o antičkom pironizmu“ Zagreb: Matica Hrvatska, 2017. str.120.

Skeptička teorija imala je veliku ulogu u razvoju falibilizma pod kojim podrazumijevamo stav u teoriji spoznaje po kojem nije moguće isključiti pogrešku u spoznaji nekog istraživanja.

4.3. Kritički metod

“Kada je u pitanju kritički metod, iako na prvi pogled može podsjećati na skeptički metod, razlikuju se u tome što kritički pristup nema onu a priori sistema odbacujuću narav, odnosno kritički pristup pita o uslovima mogućnosti spoznavanja, prije nego da tvrdi nemogućnost takvoga poduhvata.”⁴²

U antičkom dobu sam izraz kritika odnosio se na način prosuđivanja i odlučivanja— helenističko razdoblje ga počinje sve više povezivati sa filološkim aktivnostima a kritičarem se smatrao neko ko izučava književnost. “Kritika se poimala u ograničenom smislu kritike umjetnosti, a u pretkantovskom periodu kritika biva viđena kao jedan vid dopune logike - prosuđivanje svih saznanja.”⁴³

Ksenofan je rekao: “Ne otkrivaju bogovi smrtnicima sve od početka. Ali s vremenom, tražeći, nalazimo što je bolje.”⁴⁴

Kritičko ponašanje vremenom dolazi na mjesto dogmatičkog prenošenja učenja. Sumnja i kritika postaju dio jedne škole, teško da je puka slučajnost da je Anaksimander, Talesov učenik, razvio teoriju koja se eksplicitno razlikuje od teorije svog učitelja, kao i Anaksimena (Anaksimanderov učenik). Evidentno je da su već tada osnivači škola hrabro prihvatili svoje učenike da kritički pristupaju znanju koje su im oni prenijeli.

“Kritika ima propedeutičku funkciju pri preispitivanju izvora i dometa ljudskog saznanja. Bez kritičkog interesa za opštevladajuća mišljenja nikad ne bi bilo niti jednog pitanja.”⁴⁵

Kriticizam nije stvaralački ali oslobađa stvaralačke moći i ruši transcendentu a osniva pozitivnu filozofiju. “Onaj ko kritički misli, kako bi bio konsekventan, mora biti u stanju da

⁴² Smiljanić, Damir „Aporetika – Nacrt filozofske metodologije“ Akademska knjiga, Novi Sad, 2016. str. 94

⁴³ Ibid. str. 95.

⁴⁴ Popper, Karl Raimund „U potrazi za boljim svijetom-predavanja i napisi iz trideset godina“ Zagreb: KruZak. 1997. str. 150.

⁴⁵ Gadamer, Hans-Georg „Um u doba nauke“ Beograd: Plato, 2000. str. 65.

preispita i sopstveno stanovište - samokritika. Kantovski, kritika čistog uma – um samog sebe treba da ograniči u svojim kognitivnim pretenzijama.”⁴⁶

Karakter kritike ovdje je transcendentalan i ogleda se u pokušaju da se odrede subjektivni uslovi mogućnosti saznanja kao i da se odredi granica do koje se može imati saznanje o stvarima te gdje nastupa trenutak čistog lutanja uma koje biva odvojeno od empirijskog saznanja.

“Wilhelm Krug smatra da je “kanticizam” jedna varijanta kriticizma, baš kao odnos pironizma i skepticizma.”⁴⁷ Baš zato kao “podgrupu” samog kritičkog metoda navela sam transcendentalnu kritiku kojom se bavi Kant obogaćujući je kritikama praktičnog uma i kritikom moću suđenja. Te tri kritike temelje se na tri osnovna pitanja:

- Šta čovjek može znati?
- Šta bi čovjek trebao učiniti?
- Šta čovjek može očekivati?

U 20. stoljeću pripremajući teren za analitičku metodu, kriticizam će se razviti od kritike saznanja do kritike jezike. „Spekulativni svjetovi su proizvod naše mašte i intuicije a u nauci ih kontroliše kritika: naučna kritika, racionalna kritika koja je vođena idejom istine. Svoje naučne teorije nikada ne možemo opravdati jer nikad ne možemo znati neće li se pokazati pogrešnim. Ali, možemo ih kritički provjeriti, kritika je tu da obuzdava maštu i sputava je.”⁴⁸

4.4. Fenomenološki metod

Smiljanić je, kao što je već pomenuto, u svojoj knjizi ovaj metod potpuno izostavio jer je mišljenja da je njegov karakter deskriptivan i da ta vrsta pristupa nije u stanju problem formulirati, obrađivati, niti rješavati. Ona kao takva zahtjeva određeni stav neutralnosti, a problem zahtjeva puno angažovanje onog ko se njime bavi. Fenomenološki metod drži se činjeničkog, a aporetika onoga upitnog na fenomenima. “Za njega je fenomenologija analitička predradnja koja se dešava

⁴⁶ Smiljanić, Damir „Aporetika – Nacrt filozofske metodologije“ Akademska knjiga, Novi Sad, 2016. str.103

⁴⁷ Ibid. str.118.

⁴⁸ Popper, Karl Raimund „ Objektivno saznanje: evolutivni pristup“ Beograd: Paideia, 2002. str. 50.

prije formulacije samih problema. Fenomenologija samo opisuje put koji vodi u problem, aporetika nas uvodi u labirint tog problem, a teorija traži izlaz iz njega.”⁴⁹

Fenomenološka metoda ima za cilj proučavanje samih pojava i odnosa između njih. To se postiže takozvanom fenomenološkom redukcijom u kojoj se suzdržavamo od sudova o prirodnom vanjskom svijetu kako bi se fokusirali isključivo na iskustvo kako stvari izgledaju.

“Husserl je želio kreirati ideal jedne univerzalne filozofije i pronaći adekvatan metod koji bi zaustavio krizu u koju je, po njegovom mišljenju, nauka zapadala. Upravo je fenomenologija predstavljala metod i misaoni stav koji svoj uticaj treba da ima daleko izvan okvira filozofskih istraživanja.”⁵⁰

Na prvom mjestu po pitanju teškoća izvođenja fenomenoloških pitanja stoji fenomenološka redukcija. Pitanje je da li taj cjelokupan napor za izvođenje fenomenološke redukcije ima toliko velike važnosti za filozofiju kako je Husserl smatrao? Može se pitati nije li cijeli taj trud i pokušaj, nepotreban za rješavanje filozofskih problema, odnosno ne pruža li nam savremena nauka dovoljno sigurnih znanja o svijetu? Istovremeno, postavlja se pitanje da li bi tih savremenih nauka bilo u ovakvom obliku da nije bilo Husserlovih teorija obzirom da je stekao zasluge ne samo po svom doprinosu filozofskom mišljenju našeg vremena već i po podsticajima njegovog fenomenološkog načina mišljenja u naučnom radu, prije svega psihologiji, psihijatriji, lingvistici, teoriji umetnosti, sociologiji, ali i matematici, fizici, biologiji i drugim naukama. Plodnost tih podsticaja potiče prije svega iz same fenomenološke metode.

“U fenomenologiji takođe treba vidjeti novi način postavljanja pitanja o utemeljenju ontološke istine pa se ona tako može razumijeti kao „istorija obnove pitanja o temelju“. Stoga je sigurno to da Husserlova fenomenologija kao nauka o temelju filozofije zauzima posebno mjesto kako u odnosu na vladajuće filozofske pravce njegovog vremena (pozitivizam, neokantovstvo), tako i u kontekstu novovijekovne filozofije racionalizma, budući da on isticanjem prefiksa „čist“ postulira i jedan posve novi tip racionalnosti.”⁵¹

⁴⁹ Smiljanić, Damir „Aporetika – Nacrt filozofske metodologije“ Akademska knjiga, Novi Sad, 2016. str. 186.

⁵⁰ Husserl, Edmund “Križa evropskih znanosti I transcendentalna fenomenologija” Zagreb; Globus. 1990. [file:///C:/Users/Lamija/Downloads/pdfcoffee.com_husserl-kriza-evropskih-znanosti-i-transcendentalna-fenomenologija-1pdf-pdf-free%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Lamija/Downloads/pdfcoffee.com_husserl-kriza-evropskih-znanosti-i-transcendentalna-fenomenologija-1pdf-pdf-free%20(1).pdf)

⁵¹ Uzelac, Milan „Fenomenologija“ Novi Sad: Veris, 2009. str. 88.

Husserl se pitao kako uopšte možemo biti sigurni u nešto, kakav to odnos postoji između svijesti i svijeta?

Da bi omogućio konkretna filozofska istraživanja, Husserl je pošao od neposredno datog iskustva onoga koji filozofira. Tako je došao do intencionalne analize akata, odnosno doživljavanja i zato intencionalnost ima tako veliko važenje za fenomenologe. Fenomenologija treba da bude deskriptivna nauka o doživljajima. Mi ne znamo niti možemo znati za drugačiji svet nego za onaj što nam je dat preko naše svijesti, odnosno našeg iskustva. Fenomenologija koja traži “porijeklo svijeta“, prvobitnu dimenziju, morala je početi s analizom svijesnog toka, s intencionalnim doživljajima jer je to za nas direktno pristupačna prvobitna datost predmeta. “Intencionalnost je oznaka za strukturu kojom se izražava istinska priroda nekog psihičkog fenomena. Ta usmjerenost je imanentna, bitna crta svakog doživljaja, pa su iz tog razloga svi doživljaji - intencionalni doživljaji. Husserl u intencionalnosti vidi bitnu karakteristiku svijesti uopće; pa se intencionalnost shvata kao odnos svijesti prema predmetu u njegovom pojavljivanju u aktima saznanja.”⁵²

Husserl govori o transcendentnoj svijesti odnosno subjektivnosti kao praizvoru svega za nas, kao jednoj apsolutnoj konkretnosti. Fenomenološko polje ispitivanja, odnosno transcendentni subjektivitet, potpuno je nov neiscrpan predmet. Njega je tek fenomenološka redukcija otkrila i ukazala na jednu sasvim novu mogućnost konkretnih ispitivanja svijesti.

“Prema Husserlu, sama filozofija je nauka, a samo transcendentna filozofija jedina nauka kao osviještavanje transcendentne osnove jedinstva znanja i kao pretpostavka sveg mišljenja. Nauka je tako moguća samo kao univerzalna filozofija; ona je u svim naukama jedna jedina nauka kao totalnost svih saznanja jer sva počivaju na jednoj osnovi. Po njemu, savremena kriza nauka može se riješiti tek sa ispunjenjem zadatka transcendentne fenomenologije.”⁵³

⁵² Uzelac, Milan „Fenomenologija“ Novi Sad: Veris, 2009. str. 43.

⁵³ Husserl, Edmund “Krizna evropskih znanosti I transcendentna fenomenologija” Zagreb; Globus. 1990. [file:///C:/Users/Lamija/Downloads/pdfcoffee.com_husserl-kriza-evropskih-znanosti-i-transcendentna-fenomenologija-1pdf-pdf-free%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Lamija/Downloads/pdfcoffee.com_husserl-kriza-evropskih-znanosti-i-transcendentna-fenomenologija-1pdf-pdf-free%20(1).pdf)

4.5. Analitički i analitičko-lingvistički metod

Da li je izraz analitička filozofija također pleonazam? Taj sistem prvi je primjenjivao Aristotel, pitajući se ima li smisla baviti se nečim što se ne može analizirati?

Analizu shvatamo kao niz procedura svojstvenih filozofiji od njenih samih početaka. Postoje analize pojmova, stavova, iskaza, logičkih formi ali je najznačajnija analiza jezika (postoje analitička estetika, analitička epistemologija, analitička ontologija).

Sintetički metod mu je komplementaran, možemo ga slobodno smatrati njegovim naličjem kao i logičkom dopunom. (još Descartes ukazuje na tu dopunu analize sintezom). Analizom se problemi proizvode a ne samo rješavaju.

“Analitičko-lingvistička metoda rođena je u 20. stoljeću, s interesom pojašnjavanja jezika kao izvora netačnosti i filozofskih zabluda. Najveća dostignuća analitičkog metoda na polju filozofije su u vidu raščlanjivanja strukture jezika.”⁵⁴

Filozofi bečkog kruga, logički pozitivisti, upravo kroz logičku analizu jezika vide način da se filozofija očisti od metafizičkih predrasuda.

Kada govorimo o funkcijama jezika možemo ih podijeliti na više i niže. Niže funkcije (koje dijelimo sa životinjama) jesu samoizražavanje i signaliziranje. Više funkcije su deskriptivna i argumentativna. Sa deskriptivnom funkcijom pojavljuje se regulativna ideja istine (deskripcija koja se poklapa sa činjenicama), dok argumentativna funkcija unaprijed pretpostavlja deskriptivnu.

„Izum opisnog ljudskog jezika omogućava izum kritike. To je izum svjesne selekcije, svjesnog odabira teorija umjesto njihovog prirodnog odabira. Jer, spoznaje nema bez racionalne kritike, kritike u službi potrage za istinom.“⁵⁵ Samo su ljudi ti koji su učinili korak prema provjeri objektivne istinitosti vlastitih teorija pomoću kritičkih argumenata. Zato smatramo da je analitički pristup ujedno i kritički, kritika jezika se razvila do analize jezika koja nosi kritički predznak. Kritički i analitički pristupi su komplementarni.

⁵⁴ Smiljanić, Damir „Aporetika – Nacrt filozofske metodologije“ Akademska knjiga, Novi Sad, 2016. str.123.

⁵⁵ Popper, Karl Raimund „U potrazi za boljim svijetom-predavanja i napisi iz trideset godina“ Zagreb: KruZak,, 1997. Str. 31.

“Zadatak razjašnjavanja jezika uključuje formalna, logička i semantička analiza. Logika jezika analizira se kako bi se došlo do logike misli. Analizira se upotreba jezika, lingvističkih resursa, posmatrajući ih kao odraz načina života.”⁵⁶

Lingvistički pristup: deskriptivna gramatika čiji je zadatak da objasni kakav je jezik, dok preskriptivna treba da objasni kakav bi jezik trebao da bude. Lingvistička filozofija smatra da se filozofski problemi mogu riješiti ili reformom jezika ili boljim razumijevanjem jezika kojim se trenutno koristimo. Važnost empirijske verifikacija koristi se kao kriterij smislenosti.

Analiza jezika treba da nam pokaže da li postoji doista neki problem ili je on samo privid, pseudo problem, iskazi koji ne mogu da se opravdaju na bazi doživljaja su besmisleni po mišljenju Carnapa.

Nietzsche smatra da naš um biva sputan prisilom jezičkih konvencija, da filozofi bivaju uhvaćeni u mrežu jezika. Po njemu, jezik ne može adekvatno izraziti naše misli. “Ono što je u stvarnosti pokretno, u jeziku je fiksirano.”⁵⁷ Pojmovi su nastali iz riječi koje su izgubile metaforički smisao, za njega su sve riječi metafore jer ne postoji riječ koja bi mogla imati značenje za sva vremena i od svijetu prihvaćeno. Nietzsche, u knjizi “Volja za moć” kaže “da je umsko mišljenje kao interpretiranje po šemi koju ne možemo da odbacimo.”⁵⁸

Wittgenstein kaže da smisao iskaza može ovo ili ono ostaviti otvorenim ali iskaz mora imati određeni smisao jer neodređen smisao ne bi bio nikakav smisao. To je kao nejasno razgraničenje, to zapravo uopće i nije nikakvo razgraničenje. On naglašava važnost istinitosti, logičnosti i razumljivosti. „Ako jezička analiza pokaže da sa djelovima stavova koji predstavljaju formulaciju problema ne korespondira nikakav jasan smisao, tada ni cjela rečenična konstrukcija ne može imati smisao, i takve probleme proglašavamo besmislenim.”⁵⁹

“Dolazak do pragmatičkog obrta u filozofiji jezika ističe važnost konteksta. Dešava se prelazak s problema filozofije jezika na problem kojim se bave praktične nauke, socijalna filozofija

⁵⁶ Šta je filozofska metoda [Što je filozofska metoda? / filozofija | Thpanorama - Budi bolje danas!](#)

⁵⁷ Jelkić, Vladimir „Nietzsche i Adorno; kritika filozofije u spisu „Negativna dijalektika“ Hrvatsko Filozofsko društvo; Zagreb 1990. str. 42.

⁵⁸ Nietzsche, Friedrich „Volja za moć: pokušaj preocjenjivanja svih vrednosti“ Beograd: Dereta, 2015. str.282.

⁵⁹ Smiljanić, Damir „Aporetika – Nacrt filozofske metodologije“ Akademska knjiga, Novi Sad, 2016. str.118.

i filozofija kulture. Postavlja se pitanje da li to znači da se problemi rješavaju do one mjere koja je dovoljna za potrebe života?”⁶⁰

4.6. Hermeneutički metod

Problemi imaju svoj historijat pa je nužno da im pokušamo pristupiti iz historijske perspektive. Upravo je hermeneutika zadužena za metodologiju razumijevanja.

Ako pratimo njen razvoj od antičke Grčke, primjetiti ćemo da joj je u početku zadatak bio da pojasni pojedine izraze i stavove, mjesta u tekstovima, kao i tumačenje religijskih i filozofskih tekstova. U modernoj filozofiji njena uloga postaje tumačenje života i njegovih objektivacija (Dilthey) kao i tumačenje egzistencijalne situacije (Heidegger).

Razumijevanje i tumačenje usko su isprepleteni, mi tumačimo kako bismo bolje razumjeli, a razumijemo ako smo u stanju da valjano tumačimo. Potraga za odgovorima na pitanja s kojima se susrećemo može se vršiti ispitivanjem elemenata koji omogućuju razumijevanje i tada govorimo o ne-normativnoj hermeneutici (Gadamer i Rorty), ili se bavimo kritiziranjem lažnog razumijevanja (Apel i Habermas).

„Zadatak hermenutike kao vještine tumačenja manje je siguran od onog što postižu metode prirodnih nauka ali razumijevanje je pustolovina.“⁶¹ Razumijevanje je više od vješte primjene nekog umijeća zato što uvijek pruža i jedno dublje samorazumijevanje – zato slobodno možemo reći da hermeneutika jeste filozofija, i to praktična filozofija.

Za Gadamera „hermeneutika je više od samo jedne metode nauka ili tek obilježje određene grupe nauka. Ona podrazumijeva, prije svega, prirodnu sposobnost čovjeka.“⁶² Gadamer smatra da je važno upustiti se u razgovor sa tekstom, restaurirati komunikaciju koja se u tom tekstu nalazi kroz njegovo tumačenje. „On je mišljenja da je teže postaviti pitanje, nego na njega dati odgovor i da je upravo zato hermeneutika umijeće postavljanja pitanja gdje nije poenta da se da odgovor

⁶⁰ Smiljanić, Damir „Aporetika – Nacrt filozofske metodologije“ Akademska knjiga, Novi Sad, 2016.str. 124

⁶¹Gadamer, Hans-Georg „ Um u doba nauke“ Beograd: Plato, 2000. Str.162.

⁶² Ibid.str.173.

već da se iskuša upitnost.”⁶³ Nemoguće je postići iskustvo ako ne postoji aktivitet pitanja. U biti pitanja jeste da ono ima neki smisao.

Heidegger također ukazuje na problem nedostatka postavljanja pitanja. Kao jedan od ključnih razloga postojanja tog problema moramo navesti nemogućnost razumijevanja onoga što se dešava u sadašnjosti. Nama je neophodno određena vremenska distance kojom ne možemo da raspolažemo. Mi, ljudski, prilikom čitanja i pokušaja tumačenja teksta, neizbježno pristupamo sa predrasudom protiv neke druge predrasude.

“Prokletstvo koje sa sobom nosi hermeneutičko iskustvo je da sami sebe ne možemo adekvatno razumjeti, za to je uvijek potrebna vremenska distance kojom mi u određenom istorijskom trenutku ne raspolažemo i tako samorazumijevanje predstavlja hermeneutičku aporiju.”⁶⁴

Kada želimo razumjeti neki tekst mi pravimo nacрте koji su neka vrsta anticipacije i koji se u kontaktu sa stvarnošću mijenjaju. Uvijek je prisutno predmnijenje, nacрт koji stalno revidiramo, jer mi svakom tekstu prilazimo s izvjesnim očekivanjima određenog smisla - na djelu je stalno novo projiciranje.

4.7. Ludički metod

Ludički metod dobiva naziv po riječi ‘ludizam’ (lat. Ludus = igra) koja predstavlja svojevrsnu igru mišljenja sa samim sobom. Smiljanić preuzima ovaj pojam od nizozemskog historičara i filozofa Johana Huizinge, a spominje kako se zameci koncepta mogu pronaći već u Schillerovoj filozofiji.

“Ludički elementi su prisutni u filozofiji od antičkih početaka, posebice u sofističkim školama, u moderno doba razvijeni kod Nietzschea (njegov je ideal dijete koje se igra), a nastavljeni kod francuskih filozofa 20. stoljeća (Foucault, Derrida, Deleuze, Lyotard, Baudrillard i dr.). Značenje riječi ludus gotovo je direktno prenosivo naravi metode, odnosno ono što obilježava ludičke filozofe (pored često korištenog aforističnog stila) jeste igranje mišljenjem, njih ne spriječava baš

⁶³ Smiljanić, Damir „Aporetika – Nacрт filozofske metodologije“ Akademska knjiga, Novi Sad, 2016. str-130

⁶⁴ Ibid str.118.

ništa u tome da namjerno ulaze u proturječja, da izmještaju perspektive (“perspektivizam višesmislenosti”), da hodaju po neisprobanim stazama.”⁶⁵

“Ludički pristup oslobađa kreativne potencijale filozofije. Wittgensteinov ludizam bi čak forme drugih pristupa (argument, interpretaciju, naraciju) gledao kao posebne vrste jezičkih igara. Smiljanić primjećuje kako je još jedna od karakteristika ludičkog stila njegova tendencija da, tamo gdje čitatelj očekuje jedan smjer razvoja smisla, dobiva neočekivani obrat – ludisti su skloni kršenju pravila, oni to smatraju dijelom njihove metode. Prednost ludičke metode je otvaranje filozofije ostalim disciplinama (sociologiji, ekonomiji, psihoanalizi i dr.). Pred kraj poglavlja, autor korijenskim problemom ludizma označava određivanje vlastitog mjesta u diskurzivnim tokovima, te predstavlja različite načine na koji su navedeni filozofi ovo rješavali – također kao problem samorazumijevanja.”⁶⁶

Kod mislilaca ludičkog pristupa se također primjećuje skepsa prema ustaljenim i nepromjenjivim pravilima i oni nerijetko praktikuju kršenje istih. Foucault kaže “Ti, čitaoče, očekuješ, da ću ja o ovom predmetu X reći nešto na način Y. A ja ću to učiniti na način Z.”⁶⁷

Paradoksi su instrumenti ludičkog principa jer imaju posredničku funkciju u rasvjetljavanju problema, također se mnogo koriste metaforama i alegorijama pa zbog svega navedenog ludičke filozofe prati glas da zloupotrebljavaju sam jezik jer se izražavaju nejasno sa neujednačenom terminologijom koristeći se raznim retoričkim trikovima.

Karakteristično za ovaj pristup jeste i to što oni stalno mijenjaju perspektive i problemima kojima se bave daju drugačiju formu. To za rezultat ima da napuštaju filozofske okvire i bivaju razmatrani u disciplinama kao što su psihologija, sociologija, ekonomija i druge. Ovdje govorimo o jednoj transdisciplinarnosti koja pomjera granice sa uvođenjem neobičnih i novih perspektiva.

Proturiječnosti se u ludičkoj metodi namjerno stvaraju jer su upravo one dio igre, dio provokacije, dio filozofske metode koja želi da proba razne forme, suprotno od onih koje akademsko obrazovanje zahtjeva.

⁶⁵ Smiljanić, Damir „Aporetika – Nacrt filozofske metodologije“ Akademska knjiga, Novi Sad, 2016 str.142

⁶⁶ Ibid. str.151.

⁶⁷ Ibid. str. 152.

4.8. Sistematski metod

Važno je navesti da postoji razlika između sistemskog i sistematskog metoda. "Problemski orijentisano mišljenje uvijek je sistematsko, ali ono ne mora da bude i sistemsko."⁶⁸ U većini slučajeva filozofi su protiv arhitektoničkih ideja sistema zato što ih smatraju samo vještačkim konstrukcijama u kojima ne pulsira živa misao. S druge strane, sistemsko mišljenje teži nekom znanju u vremenu (tj. istini), koja je uvijek i stalno u slijedu sistema koji se stalno ruše i ponovno stvaraju. Filozofi koji istupaju protiv arhitektoničke ideje sistema i dalje mogu biti sistematski filozofi.

"Franc Krenner smatra se njegovim imenodavcem, i jednim od prvih koji je napisao sistematski studij "Anarhija filozofskih Sistema". U tom djelu pokazuje da je forma sistema u filozofiji otvorenog tipa, i naglašava nužnost pluralizma sistema. U dualizmu nalazi začetke ovih pluralnih sistema i odnosa."⁶⁹

Sistematska filozofija se odnosi na konskventno promišljanje nekog problema, potragu za konstruktivnim rješenjima s ciljem prodiranja do biti same stvari. Sistematski metod, koji bi Kant nazvao arhitektonikom, za njega je jedinstvo raznovrsnih saznanja pod jednom idejom. Ovaj pristup ima želju pružiti jedan kompletan pogled na filozofiju kao takvu i njenu strukturu, ali i težnju da očuva njene argumentativne-aletiološke pretenzije.

"Heinrich Rickert smatra da ako filozofsko mišljenje želi ispuniti kriterij sistematsnosti ono mora uvijek sa tezom da postavlja i antitezu i svemu pristupa na jedan heterologički način. Ovdje je jasno da on zastupa teoretski pluralizam na polju filozofije. Svrha antiteze nije da oponira već da dopunjuje."⁷⁰ Također, važno je prihvatiti da rješenje problema u filozofiji nije relativno već relaciono jer je uvijek u relaciji prema nekoj vrijednosti koja se zastupa.

Sistematski metod je odgovor na relativizam koji je ugrozio važenje samih filozofskih vrijednosti, i istovremeno predstavlja mogućnost ali i put ka ostvarivanju cjelokupne slike i poimanja same strukture filozofije.

⁶⁸ Smiljanić, Damir „Aporetika – Nacrt filozofske metodologije“ Akademska knjiga, Novi Sad, 2016 str.162.

⁶⁹ Ibid., str.164.

⁷⁰Ibid. str 32.

4.9. Metafilozofija

Smatrala sam da bi bilo potrebno poglavlje o raznim metodama zaokružiti upravo sa “metafilozofijom kao disciplinom koja se isključivo bavi strukturom filozofskog mišljenja – filozofija posmatra svoj predmet a metafilozofija samo filozofiju kao svoj predmet. Metafilozofija je deskriptivna kada opisuje činjenice razvoja filozofije, a preskriptivna kada daje sud o kvalitetu teza, argumenata i drugih stanovišta u filozofiji.”⁷¹

Ona ne rješava filozofske problem nego tematizira problem same filozofije u želji da transcendira nivo filozofskih stanovišta. Zadatak joj je da služi boljem razumijevanju same filozofije. Metafilozofa zanima struktura samog pitanja, konstelacija koja se otvara odabirom nekoga rješenja, dinamika kojom se problem razvija. Imati problem i promišljati problem nije isto.

Normativno pitanje jeste kako bi filozofija trebala da se odvija, tu spadaju značajna pitanja, adekvatna rješenja, i nadasve dobri argumenti. “Normativno razmišljanje jeste razmišljanje o mišljenju kao predmetu.”⁷²

Metafilozofija kao dio filozofije daje opis filozofskih stanovišta, određuje njihovu vrijednost i daje sud o njihovoj adekvatnosti. Ona je i djelatnost unutar filozofije ali i nešto što se realizuje izvan nje. Kada vrijednuje perspektive onda je unutarfilozofska, ali kada opisuje činjenice onda je vanfilozofska.

„U filozofiji se uvijek zrcali stvaralačka sloboda ljudskog razuma i zato pitanja koja obrađuje što su od većeg značenja to su i otvorenija za daljnja produblјivanja, a metode bez obzira koliko bile korisne, ostaju samo sredstva u funkciji misli.“⁷³

Hegel bi rekao da je pronalaženja pravog metoda već dio strategije rješavanja problema zato što je upravo metod strukturni dio same problematične stvari. Važno je izbjeći identifikaciju jednog metoda sa određenim stanovištem (dijalektika i platonizam, analizu sa analitičkom filozofijom, skepsu sa skepticizmom...)

⁷¹ Smiljanić, Damir „Aporetika – Nacrt filozofske metodologije“ Akademska knjiga, Novi Sad, 2016. str192

⁷² Ibid. str. 176.

⁷³ Mužić, Josip „Filozofska metodologija“ Split: Naklada Bošković, 2007. Str. 144.

Mi se bavimo tipologizacijom metoda a ne njihovom unifikacijom jer filozofi su u većini slučajeva kombinovali svoje metode (Adorno je kombinovao dijalektički, kritički ludički; Kant analitički, dijalektički i skeptički itd.)

5. FILOZOFSKA METODOLOGIJA U OBRAZOVANJU

U knjizi "Filozofska metodologija" Josipa Mužića jasno nalazimo određivanje specifičnosti intelektualnog rada kao jednog iznimno bitnog poziva čiji smisao treba da bude cjelovito ostvarenje osobe. "Za njega, upravo intelektualni rad jeste poziv u pravom smislu riječi i jedan je od najuzvišenijih i najzahtjevnijih poziva."⁷⁴ Spoznaje o razumskoj ljudskoj djelatnosti nešto su što je upisano u ljudsku težnju za znanjem.

Na području naučnog spoznavanja primjetan je brzi i veliki rast specijalizacije, a ona sa sobom nosi problem objedinjavanja rezultata u koherentnu cjelinu. Samo specijalizirano znanje se sada posmatra kao nužnost, ali čovjek ne treba da se tek tako pomiri s tim zato što je "život vrijedan življenja objedinjeni život, i upravo filozofija treba da preuzme ulogu filozofske globalizacije i davanja odgovora sa stajališta cjeline."⁷⁵

Slučaj predsokratičara pokazuje da se ne može uvijek reći unaprijed koja će pitanja biti plodonosna. Čak i ako zajednica počne bez ikakve adekvatne ideje o tome kako odgovoriti na pitanje, to ne znači da je to pitanje besmisleno ili da nije vrijedno rješavanja. To važi za pitanja koja sada klasifikujemo kao filozofska koliko i za ona koja klasifikujemo kao empirijska ili prirodno-naučna.

5.1. Naučiti ih kako da razmišljaju

Dijanoetika je nauka o razmišljanju koju je Aristotel u Nikomahovoj etici definisao kao pravilno odnošenje razuma u spoznavanju, stvaralaštvu i djelovanju.

„Čovjek, suprotno prirodnom putu razvitka duha, dobiva najprije pojmove a poslije neposredne opažaje, jer vaspitači, umjesto da razvijaju kod djece sposobnost da rasuđuje i misle, samo se trude da im naključaju glavu tuđim i već gotovim mislima. Poslije toga je potrebno da jedno drugo iskustvo popravljaju te sudove što su nastali uslijed pogrešne primjene pojmova.“⁷⁶

⁷⁴Mužić, Josip „Filozofska metodologija“ Split: Naklada Bošković, 2007. str.15

⁷⁵Ibid. str. 20.

⁷⁶Schopenhauer, Arthur „O pisanju i stilu“ Beograd: Ars Longa V.B., 1982. str. 4.

Nužno je da učimo svoje studente važnosti logičnog razmišljanja, kao i da ih, kao moguće buduće autore filozofskih tekstova usmjerimo ka važnosti shvatanja materije kojom se bave, razvijaju vlastiti sud i ne ustežu se od kritičkog stava prema onome što pročitaju ili od nas čuju, onda kada je to potrebno. Moramo ih naučiti jasnoći u izražavanju kao i usavršavanju vještine jednostavnog izražavanja. Upravo jasnoća i jednostavnost čine bitne odlike svakog naučnog istraživanja.

“R.H. Collingwood kaže da za umijeće lijepog pisanja autor treba biti umjetnik, ali za umijeće smislenog pisanja, on mora biti mislioc.”⁷⁷ Ne trebamo se toliko pitati kako naučiti filozofiju već kako steći vještine razmišljanja. Razmišljanje mora da njeguje osnovne strukture mišljenja i kvalitetan način nije prvenstveno u gomilanju znanja.

„Obaveza filozofije je da proučava prethodnike i nastavlja se na njih, a cilj je da se u susretu sa tuđim razmišljanjima čovjek uči sam filozofski misliti i postigne intelektualnu neovisnost. To znači ne samo shvatiti šta drugi iznosi, nego znati to kritički vrijednovati, osobno se konfrontirati i izgrađivati sebe. Tako se događa kao i kod istinskog razgovora gdje imamo susret dvije osobe i njihovih unutarnjih svjetova. Sa jedne strane je izazov jer se vlastita uvjerenja preispituju i dovode u pitanje, a sa druge je obogaćenje jer nas to tjera da ih produbljujemo, ispravljamo i usavršavamo - tuđa misao treba da bude logička potpora vlastitoj.“⁷⁸

„Šopenhauer smatra da je u većini slučajeva studentima stalo samo do poznavanja a ne do saznanja. Oni smatraju pitanjem svoje časti da budu o svemu obaviješteni, a da je poznavanje samo jedno obično sredstvo saznanja, što samo po sebi malo ili nimalo ne vrijedi, njima to ni ne pada na pamet.“⁷⁹

Gotovo najvećem broju naučnika njihova nauka je sredstvo, a nije cilj. Zato oni u njoj nikada neće postići nešto veliko; zbog toga što se za ovo traži da nauka onome koji se njome bavi bude cilj, a sve ostalo, pa čak i njegov život, bude sredstvo. „Jer svaka stvar koja se ne radi zbog nje

⁷⁷ Collingwood, R.G. „An essay on philosophical method“ 1933. Oxford University Press ([An Essay On Philosophical Method : Collingwood, R. G. : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive](#)) str. 22

⁷⁸ Mužić, Josip „Filozofska metodologija“ Split: Naklada Bošković, 2007. str. 51.

⁷⁹ Schopenhauer, Arthur „O pisanju i stilu“ Beograd: Ars Longa V.B., 1982. str.32.

same, radi se samo upola, a odlično u djelima svake vrste može biti samo ono što je stvarano samog djela radi a ne kao sredstvo za kakve druge ciljeve.“⁸⁰

Dva su načina govora: Prvi je analitički koji je usmjeren ka poznavateljima materije, kolegama, i on je specijalistički. Drugi je namijenjen široj publici.

„I jedan i drugi na svoj način objedinjuju sljedeća tri cilja: docere - prenošenje intelektualnih pojmova, movere - buđenje osjećaja, emotivne dimenzije i delectare - držanje budnom pozornost slušateljstva.“⁸¹

5.2. Kako čitati filozofska djela?

Drugi, podjednako važan zadatak jeste da pokušamo naučiti studente kako da ispravno čitaju filozofska djela.

„Mi se prilikom čitanja nekog teksta trebamo osloboditi svih predrasuda i čitati neopterećeno kao da ništa o tome i ne znamo. Samo tada ono napisano govori izravno bez posredovanja tuđih tumačenja i viđenja koja nas nerijetko mogu usmjeriti da tražimo unaprijed ono na što nam se ukazalo i da tako sve drugo uopće i ne primjećujemo.“⁸² Mi autora trebamo pustiti da se preko nas slobodno očituje prije nego donesemo bilo kakav, naš ili tuđi sud.

Zapadna filozofija je logos, ali ne jednostavno kao govor već kao argumentacija - naš zadatak je da donesemo autorove argumente i pokažemo kako ih on koristi da izgradi i potkrijepi svoju tezu.

“Kako treba čitati filozofske tekstove? Treba ih poštovati, kao što je gore navedeno, a ne konsultovati. U filozofskom tekstu nema činjenica, nema teorema, postoji samo mentalna borba.”⁸³ Obaveza čitaoca je da sluša i da se ne nameće, barem ne u početku. On je dužan da misli na misli autora, a ne samo da ih bilježi. Treba da se stavi u kožu filozofa, da uložiti zajednički napor da ga razumije saosjećajno. Ali, naravno, nije moguće pravo razumijevanje bez kritike. Kritika nije

⁸⁰ Schopenhauer, Arthur „O pisanju i stilu“ Beograd: Ars Longa V.B., 1982.str. 39.

⁸¹ Mužić, Josip „Filozofska metodologija“ Split: Naklada Bošković, 2007 str.109.

⁸² Mužić, Josip “Čitanje filozofskih tekstova” Metodički ogledi, 14 (2007) (<https://hrcak.srce.hr/file/24879>) str. 53.

⁸³ Collingwood, R.G. „An essay on philosophical method“ 1933. Oxford University Press ([An Essay On Philosophical Method : Collingwood, R. G. : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive](#)) str.32.

slučaj odbijanja, to je slučaj simpatije, usvajanja stajališta autora i postavljanja pitanja da li i on vidi ono što vidi autor, ukratko da li autor govori istinu.

„Filozofija ne ide za tim da prenosi znanje, poput raznih drugih nauka, koje se jednostavno treba naučiti jer je utemeljeno na konkretnim datostima i utvrđenim činjenicama. Ona traži „uživljenost“, koja čini da čitatelj uđe u autorovu misao i pređe isti put razmišljanja.“⁸⁴ Misao treba da angažuje svoje potencijale i pronađe samu sebe.

Važno je ne zaboraviti da je svaki tekst kojim se bavimo nastao u određenoj povijesnoj situaciji od koje ne može biti odvojen. Uvijek trebamo uzeti u obzir okolnosti perioda u kojem je djelo pisano, a kako bi naše vrijednovanje bilo što objektivnije nužno je da se uvijek sagleda kontekst.

Sokratov tekst mora sadržavati ideje i vrijednosti koje su pune izazova i kompleksnosti kao i otvorenosti za razne vrste interpretacija. Dvosmislenost je skoro pa uvijek prisutna u tekstu i zato se mora moći pristupiti iz raznih perspektiva i na taj način poticati kritičko razmišljanje kao i otvaranje novih pitanja.

Neka od suštinskih pitanja koja trebamo postavljati svojim studentima su pitanja tipa: Zašto to kažeš? Možeš li objasniti detaljnije? Da li misliš da je to uvijek slučaj? Postoji li razlog da sumnjamo u to? Zašto misliš da sam postavio to pitanje? Šopenhauer u knjizi „O pisanju i stilu“ naglašava da je za praktičnog čovjeka najpotrebnija studija postizanja jednog tačnog i temeljnog znanja o tome kako se zapravo u ovom svijetu živi.⁸⁵

„Konačni cilj čitanja jeste da preraste u dijalog koji će uključivati i druge sagovornike te promovirati filozofsku zrelost.“⁸⁶ Ovo jeste pravo mjesto da u idućem podnaslovu naglasim važnost dijaloga.

5.3. Važnost dijaloga

Ispitivanje koje ima opravdanje kada je riječ o filozofiji moguće je samo tako da se razgovor vodi dotle dok se konačno ne naiđe na pitanje na koje ni nama samim, kao ispitivačima, odgovor nije

⁸⁴ Mužić, Josip “Čitanje filozofskih tekstova” Metodčki ogledi, 14 (2007) (<https://hrcak.srce.hr/file/24879>) str. 50.

⁸⁵ Schopenhauer, Arthur „O pisanju i stilu“ Beograd: Ars Longa V.B., 1982. str.12.

⁸⁶ Mužić, Josip “Čitanje filozofskih tekstova” Metodčki ogledi, 14 (2007). (<https://hrcak.srce.hr/file/24879>) str. 57.

poznat. Drugi se tada može upoznati u svojoj sposobnosti mišljenja, jer treba da se odvažimo da mislimo, a ne samo da preslikavamo memorisana znanja, to kompjuter radi mnogo bolje od nas.

Bitno je naglasiti i važnost preispitivanja sebe samog - samorefleksija ili samotematizacija. Autologija je bitan odnos prema samom sebi jer nema rješenja problema bez samokritike - naročito ne u filozofiji.

Sam Platon u alegoriji o pećini navodi kako problem u komunikaciji nastaje jer pisac i čitalac ne operiraju u istom horizontu značenja, i treba da se zapitamo da li je dovoljan „educated common sense“, prihvaćanje određenog načina interpretiranja kao ono što nastavnici od nas očekuju bez shvaćanja zašto je to tako.

U djelu „Samom sebi“ Marko Aurelije kaže: „Upotreba pravih riječi u pravo vrijeme omogućava da se izopačene misli pročiste i izreknu tako da se o svemu može govoriti ne upadajući u neukus i prostaštvo. Većina je onoga što govorimo i i činimo nepotrebna. Bez svega toga imali bismo više vremena i manje nemira.“⁸⁷

Šopenhauer smatra da ako uz pomoć vlastitih sredstava nađemo ono što su mislioci prije nas našli, onda ćemo to mnogo temeljitije razumjeti nego što razumijemo ono naučeno. On je mišljenja da čovjek samo sebe razumije u potpunosti, druge tek napola i oni se u najboljem slučaju mogu dovesti do zajednice pojmova. Iz tog razloga duboke filozofske istine ne možemo naći u dijalogu i zajedničkom razmišljanju. „Ali, naglašava da to ni u kom slučaju ne znači da dijalog nema veliku važnost kao jedna predvježba za pokretanje problema, za njihovu ventilaciju, a kasnije za ispitivanje i kritiku postavljenog rješenja.“⁸⁸ „Filozofi, kada su autentični stvaratelji, obogaćuju kako filozofiju tako i čovjeka, različitim odgovorima koji su ujedno i novi izazovi.“⁸⁹

Međusobni razgovori se smatraju samo jednom stavkom u cijelom značenju pojma dijalog. Mi se trebamo naučiti tome da se ponašamo dijaloški a to znači da smo u stanju usmjeriti pažnju na drugoga i ono što nam on govori ali istovremeno i na samu realnost.

⁸⁷ Aurelije, Marko „Samom sebi“ Beograd: Dereta, 2019. str. 46.

⁸⁸ Mužić, Josip „Filozofska metodologija“ Split: Naklada Bošković, 2007. Str. 85.

⁸⁹ Ibid.str.44.

6. RAZVOJ FILOZOFSKE METODOLOGIJE I DANAŠNJI PRISTUP

Ovdje bih počela sa pominjanjem analitičko-empirijske metode koja svoj naziv dobiva zahvaljujući sintezi dva filozofska pravca: empirizma i filozofske analize. Empirizam, kao što već znamo, pravac je čije je osnovno opredeljenje načelo da cjelokupno znanje ili bar znanje o realnom svijetu, potiče iz čulnog iskustva.

„Potreba za moderno-analitičkom metodom može se izvući još iz davnog primjera da sam empirizam John Locka nije mogao da objasni kako se kod djece brzo, zahvaljujući učenju, formiraju ideje o kojima nisu imali nikakvo iskustvo, i kako formiramo matematičke i logičke ideje (npr. tačke i linije) koje ne odgovaraju opažanim realnim predmetima.“⁹⁰

Iz tog razloga, u dvadesetom stoljeću, empirizam je pokušao da prevaziđe ovu svoju jednostranost dopunjujući se filozofskom analizom koja se sastoji iz raščlanjivanja složenih ideja mutnog porijekla na njihove osnovne sastojke.“ Za analitičko-empirijsku metodu karakteristično je to dvojstvo. S jedne strane od nje se zahtijeva najbrižljivije i najsavjesnije proučavanje iskustvenih činjenica, a sa druge strane, analitičkim postupkom se izgrađuju hipotetički, teorijski okviri koje treba provjeriti utvrđenim činjenicama. Tradicionalni empirizam se prije svega služio induktivnom metodom: prikupljani su iskustveni podaci o proučavanom predmetu pa se induktivnim uopštavanjem dolazilo do teorijskih znanja.“⁹¹

Moderna analitičko-empirijska metoda omogućava obrnuti postupak, naročito u oblastima u kojima je već prikupljeno znatno činjenično stanje. Na osnovu tog znanja dolazi se do hipoteze o dotle nepoznatom opštem svojstvu proučavanog predmeta. Proveravanje hipoteze se obavlja tako što se njene posljedice upoređuju s dobivenim iskustvenim podacima, koji će je ili potvrditi ili opovrgnuti.

„U ovom poglavlju bitno je spomenuti Poppera koji u svojoj knjizi „Objektivno saznanje“ govori da je zdrav razum u suštini samokritičan i, iako podržava suštinsku istinu zdravorazumskog realizma, mišljenja je da je teorija saznanja koju ona razvija jedna subjektivistička zabluda i kao

⁹⁰ Mundine, Shoppa, Zanardi „*Comparing philosophical methods: A way forward*“ USA: Forty Acres Press, 2018. str.67.

⁹¹ Ibid. Str.76.

takva je predugo vladala zapadnom filozofijom.⁹² On nam želi predstaviti objektivnu teoriju hipotetičkog znanja.

„Mi preferiramo teorije za koje lažnost još uvijek nije utvrđena. Popper smatra da se svi zakoni i teorije trebaju smatrati hipotezama odnosno pretpostavkama, pa čak i nagađanjima.“⁹³

Uvijek trebamo preferirati najbolje testiranu teoriju. Potkrepljenost - vrijednovanje izvještava o tome šta je neka teorija postigla u prošlosti, i ovim naglašava da su probabilističke teorije, preferencije i indukcije apsurdne.

Ljudskoj prirodi svojstvena je potreba za regularnošću, kod djece je primjećena razvijena potreba da se dogmatski drže svojih očekivanja i da ako izvjesne pretpostavljene regularnosti prestanu da funkcionišu postanu nesretni do mjere očaja i ludila. To je sasvim očekivano jer pragmatično vjerovanje u rezultate nauke nije iracionalno zato što nema ništa „racionalnije“ nego što je metod kritičke diskusije, što je ujedno i metod nauke. Ne postoji alternativni metod koji se može nazvati racionalnijim.

Popper je neko ko se ne slaže sa esencijalističkom doktrinom o posljednjim objašnjenjima, ali također ni sa onima koji su tu istu kritikovali, a to su instrumentalisti. Za instrumentaliste, naučne teorije su bile samo instrumenti za predviđanje bez objašnjavačke moći, a Popper je zastupnik stava „modifikovanog esencijalizma“, u kojem odbacuje ideju o posljednjem objašnjenju, odbacuje pitanja o suštini stvari, njenoj inherentnoj prirodi. Također, protivnik je i indukcije smatravši „da je ona oblikovanje vjerovanja na osnovu ponavljanja - ona je samo jedan mit“⁹⁴ i kao takva je nevaljana zato što vodi ili do beskonačnog regresa ili do apriorizma.

Kada se vratimo na modernu empirijsko-analitičku metodu, tu Popper tvrdi da nije početak u opažanju već od praktičnog problema kao teorije koja je zapala u neku teškoću. „dispozicija da se reaguje mora da prethodi svakoj opservaciji.“⁹⁵

⁹² Popper, Karl Raimund „ Objektivno saznanje: evolutivni pristup“ Beograd: Paideia, 2002. str.15.

⁹³ Ibid.str. 18.

⁹⁴ Ibid. str.30.

⁹⁵Ibid.. str. 210.

Nalazim zanimljivim njegovo ubjeđenje: „Svi smo mi rođeni sa očekivanjima, anticipacijama, koje se mogu izraziti kao neka vrsta hipotetičkog saznanja, urođeno iako može biti nepouzđano. Upravo ono oblikuje naše prve probleme pa je rast saznanja u ispravci i modifikaciji ovoga.“⁹⁶

Problemi čistog saznanja su u suštini problemi objašnjenja jer mi pokušavamo dati odgovore na pitanja „kako? i zašto?“, većina ovih problema može se razviti iz praktičnih problema. Od praktičnog „šta uraditi da se riješi siromaštvo?“ preko teorijskog „zašto su ljudi siromašni?“..ka teorijama o formiranju iznosa plata, cijena itd.

Neka vaše ambicije budu da osporite i zamjenite vaše vlastite teorije, to je bolje nego da ih branite i ostavite drugima da ih obore. Ali, ne smijemo zaboraviti da istovremeno moramo raditi i na razvoju dobre odbrane te teorije.

“Moramo postati „pokretna gledišta “– postići sveobuhvatnije gledište samo da bi se pojavila nova pitanja o njegovim deficitima, i tako se proces nastavlja. Kriterij za ocjenjivanje metoda je da li su one zapravo otvorene za sveobuhvatnije razumijevanje, a ne da li su ga postigle. Ono što je nešto uključuje njenu sposobnost da se razvije ili da se promijeni u nešto bolje.”⁹⁷

Ako već ne možemo sve da izvedemo iz jednog principa, onda moramo da se pouzdamo u više njih. “Cilj nije uniformiranost ili jednoduše, nego zdravi pluralizam u istini gdje se razni aspekti iste stvarnosti međusobno ne isključuju, nego gledaju kako će biti komplementarni – „logika diferenciranja, tipična za modernu, danas je upotpunjena jednom logikom prožimanja koja je kroz lajtmotiv filozofskog proširivanja znanosti, produbila modernu misao i naučno djelovanje – kaže Koslowski.“⁹⁸

Rescer govori o orijentacionom pluralizmu koji smatra da se filozofi orijentišu prema određenim kognitivnim vrijednostima i zbog te različite polazne tačke različito i gledaju na stvari, to je razlog što sami filozofski problemi mogu da budu drugačije riješeni. Po njemu se rješenje problema smatra, ne relativnim već relacionim prema vrijednosti koja se zastupa. Težnja orijentacionog pluralizma je da zauzme srednji stav između apsolutizma i relativizma.

⁹⁶Popper, Karl Raimund „Objektivno saznanje: evolutivni pristup“ Beograd: Paideia, 2002 Ibid. str.235.

⁹⁷Mundine, Shoppa, Zanardi „Comparing philosophical methods: A way forward“ USA: Forty Acres Press, 2018. str.161.

⁹⁸Mužić, Josip „Filozofska metodologija“ Split: Naklada Bošković, 2007. str.24.

Kada govorimo o pluralističkom metodu nužno je pomenuti Lorenza Puntela i njegov idealizirani metod.

„Puntel odbacuje ideju da postoji (ili bi trebalo da postoji, u idealnom slučaju) samo jedan metod filozofije. On predstavlja četiri faze kroz koje se u filozofskom istraživanju i metodi prolazi.“⁹⁹

Prva je faza inventara u kojoj se bavimo identifikacijom objekata, preliminarnim prikupljanjima i traženjima u kojim je važno ispuniti zahtjeve struktuiranosti. Naglašava da, uz pridržavanje parametara kao što su sistematičnost, pravilnost i jednostavnost, koji nam služe kao pokazatelji uvjerljivosti, treba da uvijek izložimo sve prikupljene podatke i sukobljavamo ih sa mogućim alternativama.

U drugoj fazi govori o kreiranju holističke mreže koja vidi filozofiju kao sveobuhvatnu doktrinu kojoj je prikladna samo jedna koherenistička metodologija. On naglašava, da u kojoj god fazi istraživanja da dođemo do nekih rezultata, oni moraju biti otvoreni za podvrgavanje kritici.

Treća faza je međusobna povezanost teorija što se u konačnici, u četvrtoj fazi, stapa u evaluaciju sveobuhvatnog sistema ili mreže s obzirom na njegovu teorijsku adekvatnost i istinitost.

„Smatra da je ključno ovladati metodološkom disciplinom u kombinaciji sa tezom o pluralitetu teorijskih okvira. Ne negira da će uvijek postojati neslaganja između raznih filozofskih mišljenja.“¹⁰⁰

Američki filozof Ernest Sosa, baveći se epistemologijom, napravio je zanimljivu podjelu na dva pristupa koristeći se metaforama splava i piramide. Savremena epistemologija, po njegovom mišljenju, treba da se odluči između dvije opcije. Prva je “piramida” koja svoj temelj pronalazi u sigurnosti antičkog fundacionalizma a druga predstavlja novi pristup, avanturu i rizik, koherenistički “splav.

“Obje metafore tiču se sistema znanja u našem umu. Fundacionalisti su pripisali ljudskom znanju arhitektonsku strukturu. Postoji asimetrična relacija potpore tako da su bilo koja dva sprata

⁹⁹ Martins, Manul Antonio “Philosophical method and systematic philosophy” 2009. The Humanities and Social Studies in the Far East, (3)23: 122 - 128.

(https://www.academia.edu/7801876/Philosophical_method_and_systematic_philosophy

)¹⁰⁰ Martins, Manul Antonio “Philosophical method and systematic philosophy” 2009. The Humanities and Social Studies in the Far East, (3)23: 122 - 128.

(https://www.academia.edu/7801876/Philosophical_method_and_systematic_philosophy

zgrade vezana tom relacijom: jedan od njih podupire (ili barem pomaže da se podupre) drugi. Postoji, naravno, dio s posebnim statusom: temelj, i njega ne podupire nijedan od podova, dok on podupire sve njih. Prema fundacionalizmu svaki komad znanja leži na piramidi koja leži na postojećim i sigurnim temeljima čija postojanost i sigurnost ne proizlazi iz gornjih spratova.”¹⁰¹

“Koherentisti odbacuju metaforu piramide u korist one koju duguju pozitivistu Neurathu, prema kojemu je naš sistem znanja splav koji plovi slobodno od bilo kojeg sidra. Sve eventualne promjene i popravke mogu i moraju da budu izvršene tokom same plovidbe “iako nijedan dio nije nezamjenjiv, moramo stajati na nekome od njih kako bismo zamijenili ili popravili druge. U skladu s tom novom metaforom ono što opravdava vjerovanje nije to da ono može biti nepogriješivo vjerovanje s nedvojbenim predmetom, niti da je ono deduktivno dokazano i na takvom temelju, nego to da je koherentno s nekim obuhvatnim sistemom vjerovanja. Za koherentiste je sistem znanja slobodno ploveći splav čija svaka daska pomaže izravno ili neizravno da se sve ostale drže na mjestu i čija nijedna daska ne bi zadržala svoj položaj bez pomoći ostalih.”¹⁰²

Koherentnost se može definisati kao formalni fundacionalizam koji objašnjava da je vjerovanje opravdano ako pronalazi mjesto u sistemu vjerovanja koje je koherentno i razumljivo.

6.1. Da li je moguć progres u filozofiji?

“Filozofsko istraživanje može i treba dati kumulativne i progresivne rezultate, odsustvo ovakvih rezultata jedan je od pokazatelja „nekreativne ere.““¹⁰³

Sve je češća funkcionalna specijalizacija koja se bavi interpretacijom rezultata, izvještajima o obećavajućim inovacijama, poređenjem sa konkurentnim viđenjima, odlukama šta je efektivno za edukacijsku praksu, integracijama u sadašnjost i prijedlozima o tome što bi koristilo kao vodič za buduću praksu. “Funkcionalna specijalizacija se sastoji od timovi pojedinaca koji recikliraju i

¹⁰¹ Ernest Sosa “The Raft and the Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge”
“(<https://www.andrew.cmu.edu/user/kk3n/epistclass/Sosa%20-%20Raft%20and%20Pyramid.pdf>) str.2.

¹⁰²Ibid. str. 3.

¹⁰³ Mundine, Shoppa, Zanardi „Comparing philosophical methods: A way forward“ USA: Forty Acres Press, 2018. str.162.

procjenjuju svoje interpretacije, identifikuju ono što je prošlo i pronalaze šta je u tome najbolje i vrijedno oponašanja.”¹⁰⁴

Vratimo se na naslov ovog poglavlja i pitanje “Da li je moguć progres u filozofiji?” Možemo reći da postoje tri, dosta popularne tačke gledišta po mišljenju Thomasa Nagela, američkog filozofa čiji je fokus na filozofiji uma, političkoj filozofiji i etici.

“Nagel smatra da sa subjektivnog gledišta dobijamo jedan skup odgovora na filozofska pitanja, sa objektivnog gledišta dobijamo drugi, obično kontradiktoran skup, a sa trećeg gledišta vidi se da su subjektivni i objektivni odgovori podjednako validni i podjednako istiniti. Stoga su problemi filozofije nerješivi. Filozofija ne može napredovati jer ih ne može riješiti. On je mišljenja da je podjela subjektivno/objektivno nepremostiva i izvor je cijele filozofije i njene nepopravljivosti.”¹⁰⁵

S druge strane, Colin McGinn smatra da ipak postoji tačka gledišta sa koje su problemi filozofije riješivi. On navodi tri dostupna stava o filozofskom napretku: idealistički, pesimistički i realistični.

Odbacuju idealističke pozicije jer postavljaju standarde koji su nemoguće i nepotrebno visoki, zanemarujući legitimne, ostvarive, epistemičke proizvode filozofije koji ukazuju na napredak. “Ako procjenjujemo napredak na idealistički način, jer nemamo neovisan pristup istini, ne možemo mjeriti udaljenost između naše trenutne koncepcije i istinske koncepcije, tako da ne možemo provjeriti jesmo li napredovali.”¹⁰⁶ Ovo je loša koncepcija napretka jer čini napredak nepoznatljivim dok se drugi epistemološki vrijedni proizvodi filozofije ignorišu, a oni bi se mogli koristiti za prosuđivanje napretka, kao što su proširenja ili pojašnjenja pozicija, kao i nekrologija neuspjelih pozicija i argumenata.

Također odbacuje pesimističke koncepcije filozofskog napretka jer postavljaju standarde za prosuđivanje filozofskog napretka koji su nerazumno i nepotrebno niski (zapravo nemaju uopće epistemičke standarde), dok zanemaruju iste dostižne epistemičke proizvode filozofije koje idealističke pozicije ignoriraju. Pesimistički stavovi polaze od pretpostavke da se napredak može

¹⁰⁴ Mundine, Shoppa, Zanardi „Comparing philosophical methods: A way forward“ USA: Forty Acres Press, 2018. str.166.

¹⁰⁵ Dietrich, Erich „There is no progress in philosophy“ 2011. Binghamton University ([PDF](#)) [There Is No Progress in Philosophy \(researchgate.net\)](#) str.6.

¹⁰⁶ Ibid. Str.11.

dogoditi samo dolaskom do istine ali se, jer ne možemo imati, niti provjeriti da li imamo, filozofsku istinu, izvodi zaključak da stoga ne možemo imati ništa epistemičke vrijednosti, samo subjektivno mišljenja. Budući da ovo zanemaruje dostignuća filozofije koja bi se mogla koristiti za označavanje napretka, ovo je također neadekvatna koncepcija filozofskog napretka.

Umjesto toga predlaže se zastupanje realističnog stava. Filozofski napredak je najbolje razumjeti u realističnim terminima kao što je pravljenje novih razlika i osmišljavanje novih pozicija, a ne u smislu rješavanja pitanja i pronalaženja istine o stvari. Filozofski napredak se ostvaruje svaki put kada se razvije opravdana, odbranjiva pozicija koja rješava filozofski problem.

Postoji i napredak koji se ogleda u približavanju cilju, kao što je postavljanje novih pitanja, iznošenje novih stavova i argumenata, proširenje i pojašnjenje stavova i odbijanje neuspjelih pozicija. Filozofski problemi uključuju neadekvatne ili neskladne koncepcije koje se ne mogu riješiti prikupljanjem empirijskih informacija, niti im se mogu dati konačna, nekontroverzna rješenja, bez obzira na metode ili pristupe koji se koriste.

“Nagel smatra da rješavanje filozofskog problema treba razlikovati od rješavanja problema općenito. Filozofske probleme možemo riješiti stvaranjem nove kongruentne i adekvatne koncepcije, ali to ne pruža konačno i jedinstveno rješenje problema iz dva glavna razloga.”¹⁰⁷ Prvo, uvijek su moguće druge odbrambene alternative, jer će uvijek postojati mnoštvo legitimnih rješenja za filozofske probleme. “To je zato što će, da izvučemo pouku iz Quineovog holizma, uvijek postojati više načina da se problematične koncepcije rekonceptualiziraju tako da budu kongruentne i adekvatne.”¹⁰⁸

Svako filozofsko rješenje ne samo da razrješava izvorni problem i pokreće nas naprijed, ono je istovremeno i izvor novih problema i time ukazuje na dalji mogući napredak. Rescher predlaže temeljni zakon filozofskog razvoja na ovoj osnovi: „Svaka data filozofska pozicija, u bilo kojoj određenoj fazi svog razvoja, ako se dalje razvija, naići će na nedosljednosti. Nemoguće je „rastjerati” sve probleme, odgovoriti na sva pitanja i riješiti sve poteškoće.”¹⁰⁹

¹⁰⁷ Dietrich, Erich „There is no progress in philosophy“ 2011. Binghamton University ([PDF](#) [There Is No Progress in Philosophy \(researchgate.net\)](#))

¹⁰⁸ Dietrich, Erich „There is no progress in philosophy“ 2011. Binghamton University ([PDF](#) [There Is No Progress in Philosophy \(researchgate.net\)](#))

¹⁰⁹ Bengson, Cuneo, Shafer-Landau „Philosophical Methodology: From Data to Theory“ Oxford University Press, 2022. str 93.

Filozofski napredak se događa dijalektički - rješavamo problem samo da bi rješenja postala izvor novih problema za rješavanje. Međutim, u novoj koncepciji se javljaju napredniji problemi, kao što su prethodno neprimijećeni problemi, suptilnije varijacije prethodnih problema, ili čak nove informacije koje pokazuju da je rješenje problematično. Kao odgovor mogli bismo razviti još kongruantnije i adekvatnije rezolucije. Filozofiju treba shvatiti kao traženje rješenja za probleme, a ne kao odlučne, definitivne zaključke. Ova koncepcija filozofije koja se bavi rješavanjem problema priznaje dostignuća filozofije kao napredak i objašnjava zašto je filozofija vrijedan poduhvat, iako nijedna filozofska pozicija ne nalazi opće ili trajno slaganje, a svaka pozicija je samo jedna od mnogih legitimnih opcija.

Schopenhauer primjećuje u knjizi "Parerga i Paralipomena" da "sirovi i prosti ljudi nemaju smisla za opšte istine. Genij, sa druge strane, jeste onaj koji zanemaruje i izostavlja ono individualno; nužno bavljenje pojedinačnim kao takvim, koje sačinjava srž praktičnog života, on doživljava kao nepodnošljivi kuluk."¹¹⁰

Napredujemo prvenstveno tako što identificiramo filozofske probleme, a zatim transformiramo naše koncepcije kako bismo riješili te probleme. Ovo je napredak iako postoje druge opcije i iako smo u mogućnosti da revidiramo, preciziramo ili odbacimo naše rezolucije u budućnosti. Međutim, također napredujemo otkrivajući nove, profinjenije i sofisticiranije probleme i rješenja, te prelazimo na koncepcije koje, u usporedbi s alternativama, rješavaju više trenutno identificiranih filozofskih problema, u većoj su reflektivnoj ravnoteži s ukupnim skupom naših racionalnih razmatranja i pokreću više novih, ali produktivnih problema.

Mi možemo suditi o filozofskom napretku pitajući se: Da li naša nova koncepcija uklanja problem koji je uključen u staru koncepciju? Da li naša nova koncepcija uklanja druge filozofske probleme koje alternative ne riješava? Vodi li naše rješavanje do novih, neispitanih problema, koji će, kada se budu rješavali, dovesti do razvoja još adekvatnijih i kongruentnijih koncepcija?

"David J. Chalmers je u članku "Why isn't there more progress in Philosophy" rekao da je prvi razlog u tome što nije bilo velike kolektivne konvergencije kada je u pitanju filozofija kao

¹¹⁰ Schopenhauer, Arthur „Parerga i paralipomena: (izbor tekstova)“ Beograd: Dereta, 2013. str. 6.

nauka. Kao drugi razlog navodi opsesiju istinom koja se odražava kroz pretjerano naučno shvatanje filozofije.”¹¹¹

Ne bismo trebali razmišljati o filozofiji kao o potrazi za odgovorima. Umjesto toga, to je potraga za nečim drugim: razumijevanjem, jasnoćom, prosvjetljenjem. To su ciljevi vrijedni praćenja i filozofija nam može pomoći da ih ostvarimo. Mnogi od nas ulaze u filozofiju tražeći istinu i tražeći odgovore. Može se tvrditi da je ova nada naivna ali vrijedna našeg traganja.

Zašto ima manje konvergencije u filozofiji nego u drugim naukama?

Jedno objašnjenje, iako je to možda samo artikulacija fenomena, leži u relativnoj snazi metoda koje se koriste u drugim naukama (dokaz u slučaju matematike i opservacione/eksperimentalne metodu u fizici, hemiji i biologiji) koje imaju moć da primoraju na slaganje u odgovorima na veliko pitanje. Sa filozofijom to nije slučaj.

Zašto postoji tako mala konvergencija u filozofija?

Najpopularniji odgovor na ovo pitanje, barem među filozofima, je da je ovo polje podložno nekoj vrsti disciplinske specijacije. Mnoge nove discipline iznikle su iz filozofije tokom godina: fizika, psihologija, logika, lingvistika, ekonomija itd. U svakom slučaju, ova polja su nastala kao alati razvijeni za preciznije i odlučnije rješavanje pitanja. “Ključna teza je da kada razvijamo metode za konačan odgovor na filozofska pitanja, te metode postaju novo polje i pitanja se više ne smatraju filozofskim. Stoga je samo za očekivati da su pitanja koja ostaju predmet razmatranja težeg postizanja dogovora od onih u drugim disciplinama.”¹¹²

Još neki od ponuđenih odgovor su:

- Anti-realističko shvatanje – nemoguće je dostići konvergenciju zato što nismo u stanju doseći do objektivnih istina.
- Sociološki faktori kao razlog zbog kojeg naši argumenti ne bivaju univerzalno prihvaćeni.
- Evolucijski razlozi – postoji darvinističko objašnjenje po kojem ljudska vrsta nije evoluirala do nivoa na kojem može da pruža odgovore na zahtjeve filozofskih pitanja

¹¹¹ Chalmers, David “Why isn’t there more progress in philosophy?” 2014. Cambridge University Press(<https://pdfs.semanticscholar.org/0d45/cdeab8158c18296f142a25a34d66164a7bc4.pdf>) str.8
¹¹² Ibid.str. 20.

(krajem 20. stoljeća Mc Ginn i Van Inwagen su bili zastupnici ove teorije).¹¹³ Oni vjeruju da postoje nivoi inteligencije koji bi, ili koji će, ponuditi odgovore na do sada neodgovorena filozofska pitanja, ali to je nivo iznad čovjekovog.

“Chalmers smatra jednim od najvećih propusta današnje filozofije u tome što je stvarnost uzimala kao nit vodilju u mišljenju umjesto da se sama mogućnost vidi kao glavno polje filozofskih promišljanja. Nije toliko bitno kakav je predmet mišljenja, nego kako mi možemo misliti o njemu.”¹¹⁴

¹¹³ Chalmers, David “Why isn’t there more progress in philosophy?” 2014. Cambridge University Press (<https://pdfs.semanticscholar.org/0d45/cdeab8158c18296f142a25a34d66164a7bc4.pdf>) Str.21.

¹¹⁴ Ibid.str.22.

7. EKSPERIMENTALNA FILOZOFIJA I INTUICIJA

“Eksperimentalna filozofija, za razliku od empirijske filozofije, ima za cilj da sprovodi vlastite eksperimente.”¹¹⁵ Glavna uloga eksperimentalne filozofije je da donese empirijske metode za rješavanje filozofskih pitanja. Mnogi su mišljenja da se kroz ovaj korak pokazuje jedna vježba intelektualne poniznosti jer filozofi pokazuju spremnost da se priklone dokazima. Naučnici shvaćaju da su pristrasni, pa postavljaju metodološka ograničenja kako bi smanjili mogućnost da budu dovedeni u iskušenje hipotezama za koje žele da su istinite, a ne onima za koje je vjerovatno da će biti istinite. Cilj je da se vodimo dokazima, uključujući i one koji pokazuju da se neki eksperiment nije uspio ponoviti. Iz tog razloga, možemo reći da je jedna od uloga naučne metode i kontrola pristrasnosti.

Filozof Timothy Williamson (profesor logike i filozofije jezika) navodi da je jedna od glavnih tvrdnji eksperimentalne filozofije da tradicionalna metodologija analitičke filozofije (korištena u 20. stoljeću) koja teži pronalazanju odgovora na pitanja prvog reda filozofije, mora biti ili ozbiljno preispitana ili napuštena u svijetlu novih empirijskih otkrića koja dolaze iz eksperimentalne filozofije i empirijske nauke.

Tokom proteklog stoljeća a i sada, takozvani “filozofi iz fotelje” koji brane mogućnost i vrijednost nekog oblika neempirijske filozofije, i eksperimentalisti i empirijski filozofi koji osporavaju vrijednost “foteljaških” metoda za odgovor na određena filozofska pitanja uključeni su u debatu o tome kako se filozofsko istraživanje može i treba nastaviti.

Iako je zvanično filozofski pokret eksperimentalne filozofije započeo početkom 21. stoljeća (smatra se da je najraniji podatak o tom pristupu predstavljen od strane Hewsona 1994-te), upotreba samih empirijskih metoda u filozofiji bila je na snazi i mnogo prije kreiranja novog akademskog polja.¹¹⁶ Mnogi smatraju da je eksperimentalna filozofija samo vraćanje na metodologiju koja je bila korištena u filozofiji antičkog perioda, kao i da su se njome, u modernoj zapadnoj filozofiji, služili Hume, Descartes i J. Locke.

¹¹⁵ “Modality & Other Matters” An Interview with Timothy Williamson (https://www.academia.edu/21899036/An_Interview_with_Timothy_Williamson_2011)str.7.

¹¹⁶ Stanford Encyclopedia of Philosophy, Experimental Philosophy (<https://plato.stanford.edu/entries/experimental-philosophy/>)

Početak 21. stoljeća studenti su eksperimentisali sa idejom spajanja filozofije sa psihologijom, i možemo reći da se kombinacijom te dvije discipline, na neki način, izrodila ideja eksperimentalne filozofije.

Kao i za sve drugo, mišljenja o korisnosti eksperimentalne filozofije su podijeljena i u dosta slučajeva oprečna. Jedni su mišljenja da podaci prikupljeni tom metodom mogu pomoći filozofima u boljem razumijevanju psiholoških procesa i time im olakšati dolaženje do odgovora na razna filozofska pitanja.

“S druge strane, korištenje eksperimentalne filozofije može biti i u svrhu izazivanja tradicionalnih filozofskih pokreta i pozicija. To se može učiniti, na primjer, pokazujući kako se intuicije koje se koriste za odbranu određenih tvrdnji uvelike razlikuju ovisno o faktorima kao što su kultura, spol ili etnička pripadnost. Ova varijacija baca sumnju na pouzdanost intuicija, a time i na teorije koje one podržavaju.”¹¹⁷

Empirijski podaci prikupljeni putem anketa često se baziraju na ispitivanjima intuicije “običnih ljudi” a vezana su za filozofsko polje pitanja.

“Postavlja se pitanje koliko su pouzdane intuicije običnih ljudi o često vrlo tehničkim, filozofskim pitanjima. Suština ovog prigovora je da za mnoge teme, mišljenja običnih ljudi nisu baš pouzdana jer su malo upoznati sa samim problemima. Iz tog razloga se tvrdi da oni ne mogu zamijeniti stručne intuicije koje se nalaze kod obučanih filozofa. Neki kritičari su zbog toga tvrdili da eksperimentalna filozofija zapravo nije dio filozofije.”¹¹⁸ Oni smatraju da filozofski neobučeni subjekti slabo izvode misaono eksperimentisanje, što je kognitivni zadatak karakterističan za savremenu analitičku filozofiju. Općenito, s obzirom na kognitivni zadatak karakterističan za disciplinu, neopravdano je projektovati podatke o uticaju na zadatak subjekata koji nisu obučeni u disciplini na subjekte koji su obučeni u disciplini, bez konkretnih dokaza da obuka u disciplini ne čini bitnu razliku za vještine tražene u tom zadataku.

¹¹⁷ | Stanford Encyclopedia of Philosophy, Experimental Philosophy <https://plato.stanford.edu/entries/experimental-philosophy/>.

¹¹⁸ Ibid.

“Dugogodišnja tema filozofskih debata jesu pitanja o svijesti, šta je svijest i koji su uslovi neophodni za svjesno mišljenje. Upravo eksperimentalni filozofi pokušavali su kroz ispitivanja običnih ljudi kako poimaju svijest da dođu do tog odgovora (Joshua Knobe i Jesse Prinz 2008.)”¹¹⁹

Ispitalo se intuitivno poimanje svijesti i došlo se do zaključka da postoji značajna razlika u poimanju svijesti kod zapadnjaka i istočnjaka. Veliki dio dokaza o međukulturalnim varijacijama u prosudbama o misaonim eksperimentima odnosi se na presude ljudi bez filozofskog obrazovanja. Ipak, studenti filozofije moraju naučiti kako primijeniti opće koncepte na konkretne primjere s pažnjom na relevantne suptilnosti, baš kao što studenti prava moraju naučiti kako analizirati hipotetičke slučajeve. Mi ne trebamo očekivati da fizičari obustave svoje trenutne projekte kako bi izvršili psihološka istraživanja svojih kapaciteta kao laboratorijskih eksperimentatora, na osnovu dokaza da su studenti koji nisu obučeni za fiziku loši u izvođenju laboratorijskih eksperimenata.

Da li su intuicije nešto što može da uživa kognitivnu vrijednost i poštovanje ili su one podložne pristrasnosti? Da li mogu da budu neutralne ili bivaju oblikovane kroz filozofski irelevantna razmatranja?

Grubi racionalisti smatraju da intuicija ima značaj i predstavlja posebnu sposobnost u kreiranju spoznaja, s druge strane grubi empiristi smatraju njenu važnost precijenjenom, i intuiciju definišu kao jedan psihološki i društveno konstruisan fenomen koji ne može legitimno uticati na istraživanja usmjerena na istinu.

“Popper je mišljenja da je intuicija nešto što se mijenja kroz naše obučavanje u diskurzivnom mišljenju i da ne postoji neka “čista” intuicija koju čovjek dijeli sa životinjama. Mi težimo tome da objedinimo intuitivno razumijevanje stvarnosti sa objektivnom racionalnom kritikom.”¹²⁰

Dok su mnogi složni u tome da se intuiciji može osporiti intrinzična dokazna vrijednost, s druge strane smatraju da ona ima instrumentalnu dokaznu vrijednost na način da igra značajnu ulogu u pokretanju i usmjeravanju nekog istraživanja. Ona ne može da nam pruži dokaze o onome

¹¹⁹ Stanford Encyclopedia of Philosophy, Experimental Philosophy (<https://plato.stanford.edu/entries/experimental-philosophy/>)

¹²⁰ Popper, Karl Raimund „ Objektivno saznanje: evolutivni pristup“ Beograd: Paideia, 2002.str.42.

u što bismo trebali da vjerujemo ali može pomoći u razgraničenju kojim putem između više dostupnih logičkih opcija treba da idemo u našem istraživanju.

Da li je moguće da se filozofska stručnost može javno opravdati tvrdnjom da su filozofi bolji od ostalih ljudi u formiranju protučinjeničnih sudova?

Eksperimentalna filozofija može doprinijeti razumijevanju psiholoških procesa koje nazivamo “intuitivnim”. To također može doprinijeti razumijevanju načina na koji filozofi razmišljaju drugačije od ljudi koji to nisu. “Metafilozofski promašaji koji negiraju intuiciju otkrili su zabrinutost, prvenstveno, deskriptivne tvrdnje o tome kako filozofi zapravo rade to što rade, kao bezbroj mnogo različitih procesa, od kojih nijedan nije jedinstven za filozofiju.”¹²¹

Ponekad su donosili preambiciozne zaključke, često upravo zbog ove sklonosti ka ratifikaciji intuicije. Često su nereflektivno koristili riječi poput “dokaza” sugerirajući nevjerovatne poglede na epistemološku ulogu intuicije. i često su usvajali sliku filozofskog teoretiziranja kao “metodu slučajeva” koja zanemaruje ulogu argumentacije i refleksije.

Debate se vode i po pitanju toga kakav epistemološki status možemo da pridamo intuiciji. Da li i u kojim okolnostima one pružaju opravdanje u poređenje sa drugim izvorima znanja. Jedni, njeni branioci, smatraju je pouzdanim izvorom, porediviši je sa percepcijom (s izuzetkom učešća osjetilnih organa) dok je drugi uopšte ne smatraju uporedivom sa percepcijom već sa kognitivnom sposobnošću procjene. Naravno, njeni protivnici naglašavaju da sve dok je bazirana na razmišljanjima “filozofa iz fotelje” i nije dio svijeta empirijskih zapažanja, njen značaj ne može biti prihvaćen.

Međutim, trebamo stalno imati na umu ono što je rekao njemački filozof Nicholas of Cusa “Filozofija nije ništa drugo do stalna praksa naučenog neznanja.”¹²²

“Važno je pomenuti reflektivnu ravnotežu kao stanje u kojem mislilac ima utisak da je razmotrio sve relevantne dokaze za i protiv teorije i da je odlučio po ovom pitanju. U ovom širokom smislu, refleksivna ravnoteža je povezana s oblikom koherentizma o epistemološkom

¹²¹ Kauppinen, Antti „The Rise and Fall of Experimental Philosophy“ 2007. Philosophical Explorations10(2),95–118. (https://www.academia.edu/1900148/The_Rise_and_Fall_of_Experimental_Philosophy)

¹²² Harman, Graham „Object-Oriented Ontology: A New Theory of Everything“ A Pelican book, 2018. str.40.

opravdanju i stoga je suprotstavljena fundamentalističkim pokušajima pronalaženja malog skupa fiksnih i nepopravljivih uvjerenja iz kojih bi se izgradila nečija filozofska teorija.”¹²³

Gledano u jednom užem smislu mi možemo zaključiti da eksperimentalni pristup želi pronaći ravnotežu između posebnih intuicija i opštih principa. Konkretno, mislilac kao polaznu tačku ima intuiciju o određenom slučaju i kroz formulisanje opštih načela on te intuicije odražava. U sljedećem koraku on gleda da tu intuiciju, ako je u sukobu s opštim principom, na neki način prilagodi sve dok ne postigne zadovoljavajuću ravnotežu.

Međutim, ovdje se pojavljuje problem iz razloga što je samo tumačenje ovisno od inicijalne intuicije, one koju filozof već posjeduje a koja može da se razlikuje od polaznih intuicija drugih filozofa, samim time ni pronađena ravnoteža nije ista. Možemo kao primjer navesti moralne filozofe, gdje jedan ravnotežu pronalazi u utilitarizmu a drugi u kantijanizmu. “Chris Weigel to naziva “Knobe efektom” kojim se dokazuje da se iza intencionalnog djelovanja kriju moralna vrednovanja.”¹²⁴

“Saul Kripke primjećuje kako se veći dio analitičke filozofije bavio mogućim svjetovima i misaonim eksperimentima i da je eksperimentalna filozofija upravo kao reakcija na to rezultirala preusmjeravanjem pažnje sa onoga što je moguće ili samo moguće na ono što je stvarno. Eksperimentalne metode eksperimentalne filozofije zaključavaju filozofiju natrag u stvarni svijet i dalje od samo mogućih hipoteza, one pomažu filozofima provjerite njihovu intuiciju o scenarijima s onim što “obični” ljudi misle.”¹²⁵

“Možda je put naprijed u filozofiji da se eksperimentalne metode prihvate kao još jedno oruđe u filozofskom alatu, baš kao što su logika i filozofija jezika prihvaćeni početkom 20. stoljeća kao ključno oruđe u mnogim područjima filozofije. Bilo bi korisno poboljšati eksperimentalni komplet alata i razumjeti gdje i kada je njegova upotreba u filozofiji prikladna.”¹²⁶

¹²³ Golding, Clinton ““THAT’S A BETTER IDEA!” PHILOSOPHICAL PROGRESS AND PHILOSOPHY FOR CHILDREN” University of Melbourne Graduate School of Education (<http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=512051711004>) str. 22.

¹²⁴ Weigel, Chris „Experimental Philosophy is here to stay“ *Analyse & Kritik* 02/2009 (c Lucius & Lucius, Stuttgart) p. 221-242 ([56c1ad13c1c24_ak_weigel_2009.pdf \(analyse-und-kritik.net\)](#)) str.236.

¹²⁵ Vaidya, Anand „Philosophical methodology: The current debate“ *Philosophical Psychology* Vol. 23, No. 3, June 2010, 391–417 ([CPHP_A_490940_P_391..417 \(weebly.com\)](#)) str.18.

¹²⁶ *Ibid.* Str.21.

Na pitanje šta filozofija može da učini za kognitivnu nauku, mnogi filozofi smatraju da može dati iznimno vrijedan doprinos koji počiva na dvije osnove: uopćenosti i normativnosti.

Uopćenost – posebno je ključna za kognitivnu nauku, kako bi se pozabavila pitanjima koja prelaze područja istraživanja, pomažući na taj način da ujedini ono što inače izgleda kao više različitih pristupa razumijevanju uma i inteligencije.

Normativnost - postoji mnogo posla za filozofe na etičkim pitanjima u kognitivnoj nauci ali normativna pitanja nisu ograničena na etiku. Filozofija nauke se takođe bavi normama, posebno dijelom koji proučava znanje (norme za dobar dokaz, za opravdanje, za adekvatnost teorija, za dobra objašnjenja, itd.)

Šta je objašnjenje? Šta je teorija? Kakav je odnos između različitih oblasti kao što su neuronauka i psihologija? Mehanistička objašnjenja su filozofski problematična, i potrebna nam je filozofska analiza da bismo ih razjasnili posebno kada je u pitanju opštost i normativnost.

8. CILJ I MOGUĆNOST DOSEZANJA ISTINE

„Cilj filozofije i općenito intelektualnog rada u konačnici je isti: traženje istine. U isto vrijeme, pristupi su sasvim drugačiji jer filozofija stavlja težište na prva počela i cjelinu, dok su razne druge nauke u odnosu na predmet proučavanja parcijalne i zanima ih neposredna primjena. To određuje i njihov međusobni odnos i čini da filozofija u nauci zauzima posebno mjesto.“¹²⁷ Eugen Fink je mišljenja da sve nauke i pogled na svijet u konačnici određuje filozofija, istovremeno određujući ono i što ona sama jeste.

„Michale Foley u knjizi „The age of absurdity“ kaže da su naučnici najsrećniji kada su zbunjeni i da se nauka u suštini ne razlikuje od bilo kojeg drugog ljudskog poduhvata. Ono što je bitno jeste čovjekova težnja, a ne rezultat. Potraga za smislom je sama po sebi smisao.“¹²⁸

Popper je mišljenja da smo u svom beskrajnom neznanju svi jednaki i da nam svijest o tome i skromnost koja se tada prirodno nameće jesu upravo ono što nam omogućava da se zadržimo otvorenima prema tajni kao stalnom i neiscrpnom izazovu za istraživanje. Ne možemo istovremeno biti intelektualne kukavice i tražitelji istine.

„Filozof treba samo priznati da je izložen prevari privida i lažnih argumentiranja, utjecaju predrasude, zastranjenu gorljive imaginacije; on je ponizan jer se osjeća nezalica, razborit jer zna da je pogriješiv, krotak jer zaista želi naučiti.“¹²⁹

Trovalentna logika se javlja kao rezultat neprihvatanja isključivo dvovalentne logike a još Aristotel je smatrao da su dvije valencije, tj. samo dvije valencije nedovoljne. „Zato, trovalentna logika pored istinitog i lažnog uvodi i moguće čime proširuje predmetnu oblast tradicionalne dvovalentne logike. Ta logika ima svoje pratioce u Kuzanasz, Hegelu, Majnongu i drugima.“¹³⁰ Ona otvara put polivalentnoj logici čije su osnove predstavljene 1922. od strane Jana Lukašijevića.

Prisjetimo se Adornove filozofije u kojoj se sve smatra promjenjivim, relativnim i nestabilnim. Istina može postojati samo kao stalna promjena, smjena proturiječnosti, nesamjerljivosti i neidentičnosti. Šopenhauer smatra da postoji više istina (logička, empirijska, transcendentalna).

¹²⁷ Mužić, Josip „Filozofska metodologija“ Split: Naklada Bošković, 2007. Str. 39

¹²⁸ Foley, Michael „The age of absurdity“ Simon & Schuster Australia Sydney, 2010. str. 124.

¹²⁹ Mužić, Josip „Filozofska metodologija“ Split: Naklada Bošković, 2007. Str. 34.

¹³⁰ Termiz, Dževad „Metodologija društvenih nauka“ Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta, 2022. str.47.

Ne možemo a da ne primjetimo promjenu do koje je došlo kada se radi o tumačenju pojma istina, kao i sve većoj upotrebi korištenja pojma "istinolikost". Sada se daleko veća pažnja posvećuje tome uolikoj mjeri određena teorija ima potencijal da razvije nova pitanja, kao i kolika je produktivnost određenog filozofskog diskursa.

Ovdje se moramo vratiti na Poppera koji je u knjizi "Objektivno saznanje" rekao da „ideja istine jeste apsolutna, ali se ne može polagati pravo na apsolutnu izvjesnost: mi smo tragaoci za istinom, ali nismo njeni posjednici.“¹³¹ Sve teorije su hipotetičke i samim time sve mogu da budu odbačene.

On pravi razliku između objektivnog i subjektivnog saznanja jer se saznanje u subjektivnom smislu sastoji od dispozicija i očekivanja. Ali, postoji i ono u objektivnom smislu, ljudsko saznanje, koje se sastoji od jezički formuliranih očekivanja koja su podvrgnuta kritičkoj diskusiji.

„Ne sugeriše se prekid traganja za istinom jer mi sve naše preferencije opravdavamo pozivanjem upravo na ideju istinitosti gdje istina igra ulogu regulativne ideje. Mi testiramo rad istine eliminisanjem neistinitih iskaza. To što mi ne možemo da damo opravdanje ili dovoljne razloge ne znači da neke od naših hipoteza nisu istinite.“¹³²

Teorija je hrabrija što je njen sadržaj veći jer time postaje riskantnija i više je vjerovatno da započinje s time da će da bude neistinita. Mi pokušavamo naći njene slabe tačke i opovrgnuti je.

Izvjesnost vjerovanja je stvar situacije, našeg očekivanja njenih mogućih posljedica. Sve zavisi upravo od važnosti koja se pripisuje istinitosti ili lažnosti tog vjerovanja. (zavisno od urgentnosti, ako mi život ovisi od toga koliko sam sigurna da idem pravim putem, očekivano je da ću provjeriti više puta kako bih se u to uvjerila) - važno je šta sve ovisi od istine mog suda.

Psihološki mehanizam asocijacije, nagon da vjerujemo na osnovu običaja ili navike, biološki mehanizam bez kojeg ne bismo mogli živjeti ali koji ipak nema racionalnu osnovu - naše ljudsko saznanje je iracionalno. Navika je glavna sila koja rukovodi našim mislima i našim djelovanjima. Zato je i Hume čovjeka gledao, ne kao biće obdareno razumom već kao biće koje je proizvod

¹³¹ Popper, Karl Raimund „Objektivno saznanje: evolutivni pristup“ Beograd: Paideia, 2002.str. 49.

¹³² Ibid.str. 52.

slijepe navike. Međutim, nije upitno da li mi i dalje djelujemo racionalno jer biramo one teorije za koje smo vidjeli najbolje razloge da im se vjeruje, najbolje od onih sa kojima raspolažemo.

Nije iracionalno nadati se sve dok živimo, a stalno smo nagnani na djelovanje i odlučivanje. Subjektivna vjerovatnoća kao mjera racionalnog vjerovanja je pogrešna, ali dobar argument u službi toga jeste onaj koji počiva na najvećoj sličnosti istini. Ovime Popper odgovara potvrdno na Humeove centralno pitanje: „Da li čovjek djeluje u skladu sa razumom ili ne?“

Za razliku od filozofa (Descartes, Hume, Kant) koji su zainteresovani za naša subjektivna uvjerenje, Popper smatra da se mi trebamo baviti pronalaženjem sve boljih i smjelijih teorija, i tako dati preferenciju kritici naspram uvjerenja.

Po njemu postoje tri svijeta. Prvi je fizički svijet, drugi je svijet naših svjesnih iskustava a treći je svijet logičkih sadržaja, knjiga, kompjuterskih memorija i slično.

„Naučnici djeluju na osnovu nagađanja, subjektivnog uvjerenja, o onome što obećava predstojeći rast u trećem svijetu objektivnog saznanja.“¹³³ Ova objektivistička epistemologija koja se bavi trećim svijetom može pomoći i boljem shvatanju drugog svijeta, subjektivne svijesti, pogotovo subjektivnih misaonih procesa samih naučnika.

Treći svijet, iako je naš proizvod, dosta je autonoman. On stvara vlastiti domen autonomije baš onako kao što to rade proizvodi ostalih životinja. Platonov treći svijet bio je božanski (nepromjenjiv i istinit), Popperov je djelo čovjeka i promjenjiv je. Sastoji se od istinitih i lažnih teorija kao i od otvorenih problema, pretpostavki i pobijanja. „Treći svijet je svijet ideja u objektivnom smislu, svijet mogućih objekata mišljenja, teorija po sebi i njihovih logičkih relacija, argumenata po sebi i problemskih situacija po sebi.“¹³⁴

Treći svijet je ljudska tvorevina ali istovremeno transcendirira one koji ga stvaraju (brojevi-autonomni su jer ih mi nismo stvorili, samo smo ih otkrili).

Tri su osnovne teorije istine. Prva, najstarija, jeste teorije korespondencije (istina je korespondencija sa činjenicama, tj. iskaz je istinit ako adekvatno opisuje činjenice). Druga je

¹³³ Popper, Karl Raimund „ Objektivno saznanje: evolutivni pristup“ Beograd: Paideia, 2002.str 201.

¹³⁴ Ibid. str.205.

teorija koherencije (iskaz je istinit ako je u koherentnosti sa ostalim našim znanjem) i treća da je istina pragmatična korisnost, odnosno pragmatična upotrebljivost.

Popper se zalaže za oslobađanje od bavljenja riječima ili konceptima i njihovim značenjima, a da se fokusiramo na iskaze, stavove, teorije i njihovu istinitost. Ne petljati se u pitanja značenja kao niti pokazivati interes za riječi- ne petljati se u terminološka pitanja. Treba se držati što dalje od rasprave o konceptima i baviti se činjeničnim problemima.

9. ZAKLJUČAK

Ako se fokusiramo samo na etimologiju riječi filozofija, jasno nam je da ona nije sinonim niti za znanje niti za mudrost već da je ljubav prema mudrosti koju ne možemo u potpunosti dosegnuti. Njena važnost je u činjenici da svako naučno istraživanje započinje i završava teorijom, jer ateoretična istraživanja su besmisao.

Gadamer u knjizi „Um u doba nauke“ kaže da filozofija ima posla sa cjelinom, cjelinom kao idejom koja kao takva prevazilazi sve konačne mogućnosti saznanja. No, nemogućnost da spoznamo nešto na naučni način ne obezvrijeđuje smislenost daljnjeg govora o naučnosti filozofije. „Možda ne treba da govorimo o kraju filozofije sve dok nema kraja pitanju. U svakom slučaju, kad jednom zamukne pitanje, biće to i kraj mišljenja.“¹³⁵

„Želja da bolje razumijemo sebe i svijet u kojem se nalazimo, kako bi čovjek što više ostvario sreću za kojom teži, pretvara filozofiju u pravo umijeće življenja. Traži se osobnost, ne uniformnost, stvaralaštvo a ne programiranost, samosvijest a ne konformizam. Filozofija postoji radi čovjeka, a ne čovjek radi filozofije, jer u tom slučaju ona postaje ideologija koja tiranizira.“¹³⁶

Ako je filozofija nešto više od prosto pojmovnog izražavanja različitih pogleda na svijet, ako ona i pored svog ideološkog karaktera donosi isto tako i izvjesne osnovne istine koje se tiču odnosa čovjeka prema drugim ljudima i prema kosmosu, onda te istine treba da se nalaze i u samoj osnovi humanističkih nauka pa i u njihovim metodama.

Filozofija, kao i sve druge nauke, počinje sa načinima saznanja i razmišljanja koje imaju svi normalni ljudi, i primenjuje ih malo pažljivije, malo sistematičnije, malo kritičnije, ponavljajući taj proces iznova i iznova. Mogli bismo reći da filozofi nalikuju advokatima koji ponekada tako čvrsto brane svoje ideje, ne zato što nužno vjeruju u njih već zato što smatraju da te ideje zaslužuju da budu predmet ozbiljne diskusije.

¹³⁵ Gadamer, Hans-Georg „Um u doba nauke“ Beograd: Plato, 2000. str. 256.

¹³⁶ Mužić, Josip „Filozofska metodologija“ Split: Naklada Bošković, 2007. str. 47.

LITERATURA

KNJIGE:

1. Aurelije, Marko „*Samom sebi*“ Beograd: Dereta, 2019.
2. Bengson, Cuneo, Shafer-Landau „*Philosophical Methodology: From Data to Theory*“ Oxford University Press, 2022.
3. Filipović, Vladimir „*Filozofijski rječnik*“ Zagreb: Matica Hrvatska, 1965.
4. Foley, Michael „*The age of absurdity*“ Simon & Schuster Australia Sydney, 2010.
5. Gadamer, Hans-Georg „*Um u doba nauke*“ Beograd: Plato, 2000.
6. Goldman, Lisjen „*Humanističke nauke i filozofija*“ Beograd: Kultura, 1960.
7. Grgić, Filip „*Skepticizam i svakodnevni život: ogledi o antičkom pironizmu*“ Zagreb: Matica Hrvatska, 2017.
8. Harman, Graham „*Object-Oriented Ontology: A New Theory of Everything*“ A Pelican book, 2018.
9. Jelkić, Vladimir „*Nietzsche i Adorno; kritika filozofije u spisu „Negativna dijalektika*“ Hrvatsko Filozofsko društvo; Zagreb, 1990.
10. Kisak, Paul „*Philosophical Methodology: The Methods of Philosophical Inquiry*“ CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016.
11. Lauc, Ante „*Metodologija društvenih znanosti*“ Osijek: Sveučilište J.J.Strossmayera, Pravni fakultet, 2000.
12. Mejovšek, Milko „*Uvod u metode znanstvenog istraživanja u društvenim I humanističkim znanostima*“ Jastrebarsko; Zagreb, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. 2003.
13. Mundine, Shoppa, Zanardi „*Comparing philosophical methods: A way forward*“ USA: Forty Acres Press, 2018.
14. Mužić, Josip „*Filozofska metodologija*“ Split: Naklada Bošković, 2007.
15. Nietzsche, Friedrich „*Volja za moć: pokušaj preocenjivanja svih vrednosti*“ Beograd: Dereta, 2015.
16. Peterson, Jordan „*Mape značenja: arhitektura vjerovanja*“ Zemun: Publik Praktikum, Harmonija, 2020.
17. Popper, Karl Raimund „*Objektivno saznanje: evolutivni pristup*“ Beograd: Paideia, 2002.

18. Popper, Karl Raimund „*U potrazi za boljim svijetom-predavanja i napisi iz trideset godina*“ Zagreb: KruZak. 1997.
19. Schopenhauer, Arthur „*O načelu razloga: filozofijska rasprava*“ Osijek: Građanska tiskara, 1942.
20. Schopenhauer, Arthur „*O pisanju i stilu*“ Beograd: Ars Longa V.B., 1982.
21. Schopenhauer, Arthur „*Parerga i paralipomena: (izbor tekstova)*“ Beograd: Dereta, 2013.
22. Smiljanić, Damir „*Aporetika – Nacrt filozofske metodologije*“ Akademska knjiga, Novi Sad, 2016.
23. Taleb, N. Nicholas „*Crni labud: uticaj krajnje nevjerovatnih zbivanja*“ Smederevo: Heliks, 2022.
24. Termiz, Dževad „*Metodologija društvenih nauka*“ Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, 2022.
25. Uzelac, Milan „*Fenomenologija*“ Novi Sad: Veris, 2009.
26. Williamson, Timothy „*Doing philosophy: From common curiosity to logical reasoning*“ Oxford University Press, 2018.

ONLINE:

27. Bealer, George „*On the possibility of philosophical knowledge*“ 1996. University of Colorado ([On-the-Possibility-1ycsfew.pdf\(bpb-us-w2.wpmucdn.com\)](https://www.colorado.edu/philosophy/faculty/george-bealer/On-the-Possibility-1ycsfew.pdf(bpb-us-w2.wpmucdn.com))) Preuzeto: 21.10.2023.
28. Chalmers, David “*Why isn't there more progress in philosophy?*” 2014. Cambridge University Press(<https://pdfs.semanticscholar.org/0d45/cdeab8158c18296f142a25a34d66164a7bc4.pdf>) Preuzeto: 20.9.2023.
29. Collingwood, R.G. „*An essay on philosophical method*“ 1933. Oxford University Press ([An Essay On Philosophical Method : Collingwood, R. G. : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive](https://www.internetarchive.org/ocm00000001/An-Essay-On-Philosophical-Method-Collingwood-R-G-1933/)) Preuzeto: 21.10.2023.
30. Dietrich, Erich „*There is no progress in philosophy*“ 2011. Binghamton University ([PDF](https://www.researchgate.net/publication/270568978_There_Is_No_Progress_in_Philosophy)) [There Is No Progress in Philosophy \(researchgate.net\)](https://www.researchgate.net/publication/270568978_There_Is_No_Progress_in_Philosophy) Preuzeto: 2.10.2023.
31. Golding, Clinton „*A Conception of Philosophical Progress*“ 2011, University of Otago (<https://core.ac.uk/download/pdf/48857114.pdf>) Preuzeto: 20.9.2023.

32. Golding, Clinton “*“THAT’S A BETTER IDEA!” PHILOSOPHICAL PROGRESS AND PHILOSOPHY FOR CHILDREN*” University of Melbourne Graduate School of Education (<http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=512051711004>) Preuzeto: 1.10.2023
33. Husserl, Edmund “*Kriza evropskih znanosti I transcendentalna fenomenologija*” Zagreb; Globus. 1990.[file:///C:/Users/Lamija/Downloads/pdfcoffee.com_husserl-kriza-evropskih-znanosti-i-transcendentalna-fenomenologija-1pdf-pdf-free%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Lamija/Downloads/pdfcoffee.com_husserl-kriza-evropskih-znanosti-i-transcendentalna-fenomenologija-1pdf-pdf-free%20(1).pdf) Preuzeto: 1.12.2023.
34. Kauppinen, Antti „*The Rise and Fall of Experimental Philosophy*“ 2007. Philosophical Explorations 10(2),95–118. (https://www.academia.edu/1900148/The_Rise_and_Fall_of_Experimental_Philosophy) Preuzeto: 13.09.2023.
35. Martins, Manul Antonio “*Philosophical method and systematic philosophy*” 2009. The Humanities and Social Studies in the Far East, (3)23: 122 - 128.] (https://www.academia.edu/7801876/Philosophical_method_and_systematic_philosophy) Preuzeto: 20.8.2023.
36. Mužić, Josip “*Čitanje filozofskih tekstova*” Metodčki ogledi, 14 (2007) 1, 49–59 (<https://hrcak.srce.hr/file/24879>) Preuzeto: 9.9.2023
37. Nado, Jennifer “*The intuition deniers*” 2015. Philosophical Studies An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition ([The intuition deniers \(jennifernado.net\)](http://www.jennifernado.net)) Preuzeto: 10.9.2023.
38. Sosa, Ernest „*The Raft and the Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge*“(<https://www.andrew.cmu.edu/user/kk3n/epistclass/Sosa%20-%20Raft%20and%20Pyramid.pdf>) Preuzeto: 20.10.2023.
39. Stanford Encyclopedia of Philosophy, Experimental Philosophy (<https://plato.stanford.edu/entries/experimental-philosophy/>) preuzeto:20.11.2023
40. Vaidya, Anand „*Philosophical methodology: The current debate*“ Philosophical Psychology Vol. 23, No. 3, June 2010, 391–417 ([CPHP_A_490940_P_391..417](http://www.cphp.org/CPHP_A_490940_P_391..417) ([weebly.com](http://www.weebly.com)) Preuzeto: 9.12.2023.
41. Weigel, Chris „*Experimental Philosophy is here to stay*“ Analyse & Kritik 02/2009 (c Lucius & Lucius, Stuttgart) p. 221-242 ([56c1ad13c1c24_ak_weigel_2009.pdf](http://www.analyse-und-kritik.net/56c1ad13c1c24_ak_weigel_2009.pdf) ([analyse-und-kritik.net](http://www.analyse-und-kritik.net)) Preuzeto: 10.9.2023.

42. „ Eksperimentalna filozofija“ https://hmn.wiki/bs/Experimental_philosophy
43. Williamson, Timothy „*Modality & Other Matters*” 2008. Perspectives: International Postgraduate Journal of Philosophy (https://www.academia.edu/21899036/An_Interview_with_Timothy_Williamson_2011)
Preuzeto: 30.9.2023.
44. Williamson, Timothy “*The Philosophy of Philosophy*” 2007. Blackwell Publishing ([L-G-0000578032-0015286264.pdf](https://www.e-bookshelf.de/0000578032-0015286264.pdf) (e-bookshelf.de) Preuzeto: 12.9.2023.